

175. Lagnö, Aspö sn, Selebo hd.

Pl. 83, 84. Pl. 5: B 722.

Litteratur: B 722, L 953. J. Peringskiöld, F 1 5: 3, Mon. Sud.; E. Benzelius, Collegium öfwer Swenska Historien (tryckt 1762 under titeln: Utkast till Swenska Folkets Historia), 4. boken, kap. 1 (s. 147); O. von Dalin, Swea Rikes Historia 1 (1747), s. 7 not t; E. J. Biörner, Svea Rikens Häfda Ålder (1748), s. 180; E. Ekholm, Afhandling om Aspö Runsten och des Witnande om en wattuminskning i Mälaren (1758); Den Swenska Mercurius, 1758 Sept., s. 366 f., 1759 Aug., s. 128 f., Sept., s. 257 f., Nov., s. 154 f., Dec., s. 321 f.; N. R. Broeman, IW, s. 223 f.; N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens fornälskare 1 (1822), s. 29; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 129; J. P. Tollstorp, Beskrifning om Södermanland (1837—38) 2, s. 5 f.; U. W. Dieterich, Runensprachschatz (1844): **huat, santiar**; R. Dybeck, Reseberättelse 1858 (ATA); G. Stephens, ONRM 2 (1867—68), s. 741 f., 3 (1884), s. 318; O. Hermelin, Selebo härads fornlemningar, s. 2, 62 f.; E. Brate och S. Bugge, Runverser (1887—91), s. 205 f.; O. von Friesen, Runorna (1933), s. 199; E. Wessén i Södermanlands Fornminnesförenings Årsskrift 1934.

Äldre avbildningar: Peringskiöld teckning 1694 (F 1 5: 3), ligger till grund för träsnitt i Mon. Sud., hos Biörner (1748) och i Bautil (B 722) och för avbildning å titelbladet av Ekholms skrift (1758), hos Tollstorp (1837) och hos Stephens (1867—68); A. Wætter 1853 (hs R 552 i Uppsala Univ.-Bibl.); O. Hermelin a. a. (pl. 21); Brate (ATA).

Ristningen befinner sig drygt 1 km. SSO om Aspö kyrka på en liten bergknalle, omkring 5 m. hög, med rundade former och starkt avslipade ytor. Den norra sidan, som innehåller ristningen, har en tämligen jämn yta och stupar nästan lodrätt mot marken. Berget bildar den yttersta udden av en skogbeväxt och stenig terräng, som söderut utbreder sig utmed Kyavikens östra strand. Från runberget sluttar marken sakta ned mot en sänka, som förenar de numera odlade, men fordom sankta lermarkerna på ömse sidor; den är genomdragen av ett stort avloppsdikey, som även under högsommartid för rikligt med vatten. På andra sidan om sänkan vidtager en grusbacke, som sträcker sig norrut mot Husby; i dennas södra del, ej långt från runberget, finnes ett gravfält, det största på ön, med låga högar, ett flertal stensättningar och en bautasten.¹ Platsen kallas ännu i dag Stavsnäset och det runristade berget mitt emot Stavsnäsberget. Tydligt har gravfältet tillhört Husby by, och möjligen har denna här också haft sin båthamn, i runbergets närhet. Kyaviken har i äldre tid gått högre upp än nu; en liten rest därav, kallad Katthavet, finnes på den Ekonomiska kartan (1897) kvar i sankmarken väster om runberget. Gränsen mellan Husby och Lagnö ägor går nu i själva sänkan, och ristningen befinner sig sålunda på mark som tillhör Lagnö, men långt från själva gården och betydligt närmare Husby. Ursprungligen har marken hört till gården Hörn, som ingått i godset Lagnö. Det runristade bergets läge är utmärkt å geologiska kartbladet »Ängsö».

Ristningen är omkring 2 m. bred och 1,5 m. hög. Avståndet från dess nedre del till marken är drygt 2 m. Höjdskillnaden mellan den nedersta ristningslinjen och Mälarens medelstånd uppgår till 5 m.²

Det är därför icke svårt att bilda sig en föreställning om hur trakten närmast omkring runberget har sett ut under vikingatiden, då ristningen kom till. En vik av Mälaren har gått upp

¹ Fornlämningarna där äro, med det runristade berget synligt i bakgrunden, avbildade av R. Dybeck i *Mälarens öar* (1861), pl. II: 3, 5. Troligen är det samma gravfält, som på följande sätt omtalas i *Rannsakingarna* år 1668 (Gotskalk Tranell): »III. Söder ifrån kyrekian ligger een platz såsom itt Nääs den bönderna kalla Gröngarn, hwarest stå höghe steenar oppreeste, något stycke ifrån huarannan, hwarom berättas hafwa warit där sammestädes een Tingzplatz eller Rådgång».

² I beskrivningen till geologiska kartbladet »Ängsö» (1864) uppges höjdskillnaden mellan ristningens nedersta del och Mälarens medelstånd i Aspöbassinen till 16,4 fot (= 5 m.). Något högre uppges läget av ristningens nedersta del av A. Erdmann (*Bidrag till kännedomen om Sveriges quartära bildningar*, 1868): 17 fot över Mälarens vattenyta (s. 288), 18 fot över havet (s. 294), och av C. G. Styffe (*Skandinavien under unionstiden*, 3 uppl., 1911, s. 328): 5,2 m. över Mälarens yta. Enligt en avvägning utförd den 21 nov. 1930 av amanuensen K. A. Gustawsson var marknivån vid bergets fot 2,88 m. över Mälarens vattenstånd. Avståndet från markytan till ristningens nedersta del uppmättes till 2,12 m., och ristningens höjd över Mälarens yta blir sålunda 5 m.

mot Stavsnäset. Vattenytan låg här omkring år 1050 3,8—4 m. högre än nu¹, och vattnet har således gått fram vid bergets fot ungefär 1 m. under ristningen. Här har varit den naturliga hamnen för Husby by, och på grusåsen ovanför har byn haft sitt gravfält. Ristningen har sålunda på den tiden haft ett utomordentligt lämpligt läge. Envar, som från sjön besökte Husby, måste se den, omedelbart intill landningsplatsen som den låg. Vidare är att märka, att Husby av ålder har varit medelpunkten på ön. Här har funnits en kungsgård, som dock redan före 1321 har skänkts till Vårfruberga kloster. Som förvaltningsgård kan den ha spelat en viss roll, då den låg vid den gamla färdeled mellan Uppland och Södermanland, där under medeltiden Eriksgatan gick fram. Här anlades också kyrkan för socknen, och denna kallas under medeltiden stundom Husabo-Aspa socken, d. v. s. Husby socken på Aspö.

Ristningen består av tvenne runslingor, upptill förenade med en bandknut. De innesluta en sittande mansfigur, sedd framifrån, med toppig huvudbonad och långa mustascher. Med händerna griper han om de båda rundjuren, som bita i hans rakt utstående öron. Benen äro instuckna i öglor, som bildas av runslingan.

Ristningen är djupt huggen och utmärkt väl bevarad. Knappast en enda runa är oviss. Otydligast är ornamentiken kring ormhuvudena, där ytan delvis har vittrat sönder.

Inskriften är följande:

kislaug · lit · kiarua · merki · pisa · eftir · þorp · auk · sloþi · lit kiarua || sant iar · þet · sum sakat uar ·
           5   10   15   20   25   30   35   40   45   50   55   60   65   70
nuk · sum · huat · uar · þet
           75   80   85

Gislaug let gæra mærki þessa æftir Þorð, ok Sloði let gæra. Sant iar þæt sum sagat var ok sum hugat var þæt.

»Gislög lät göra dessa märken efter Tord; också Slode lät göra dem. Sant är det, såsom det blev sagt och såsom det blev tänkt (ämnat).»

Till läsningen: Runorna 1, 7, 11, 46, 67 **k**, 9, 44 **i** äro icke stungna. 18 **e** har en kort bistav, som liknar den i **a** däruti, att den snett skär huvudstaven; men **a** och **n** ha i ristningen betydligt längre bistavar. 26 **e** osäkert; endast på h. sidan ett kort streck uppåt, som förefaller hugget. 32 **o** har svaga, men fullt säkra, bistavar. 49—51 **rua** stå utanför slingan. 60 **e** sannolikt; ett kort streck, otydligt på h. sidan, skär huvudstaven. 73 **n** med bistaven t. h. nående ända ned till slinglinjen; felristat för **a**. 81 **a**: bistaven går t. h. ända upp till slinglinjen; möjligen avses en binderuna **ak** eller **ka**. 87 **e**: bistaven kort; icke **a**. — Skiljetecken saknas vid början och slutet av ristningens båda hälfter, likaså efter 43—45 **lit**, 62—64 **sum** och 65—69 **sakat**. Efter 52—55 **sant** finnes möjligen ett grunt hugget skiljetecken. Mellan 67 **k** och 68 **a** en grund fördjupning, säkerligen ej huggen.

Peringskiöld (B 722) läser **mirki, iftir, (59—61) þit, sak · al**; Hermelin **mirki, iftir, þit, sakat**; Brate **marki, iftir**², (59—61) **þat** eller **þit, sakat**, (86—88) **þat**.³

Tolkningen av inskriftens senare del är i allt väsentligt given av Bugge: »'Sandt er det som sagt var, og som tænkt, var det'... Jeg forstaar Meningen saaledes: 'Sandt er det, som blev sagt, nemlig om Thord; og saaledes som man tænkte sig det (med Hensyn til Thords fortræffe-

¹ Enligt meddelande av statsgeologen d:r E. Granlund.

² »26 **i** torde icke hava någon prick; på v. sidan löper staven rak, på h. sidan finnes en utvidgning, som ser ut som en prick.»

³ R. Dybeck uppger, i brev till lektor H. Aminson ^{16/10} 1862 (Södermanlands Fornminnesförenings arkiv), att »den förr så märkvärdige och mycket omtvistade inskr. å Aspöstenen har gnm upphuggning (af en än lefvande kyrkvärd) för 10—12 år sedan förlorat nästan hela sitt värde». Så vitt jag kan finna, är denna uppgift, som troligen grundar sig på hörsägner, icke riktig.

lige Egenskaber), saaledes var det i Virkeligheden». Ett par modifikationer ha sedan gjorts av von Friesen (1933), då han uppfattar innebörden av *sant* som 'verklighet' och *sum* såsom komparativ, icke relativ, partikel. Hans översättning lyder: »Verklighet är (nu) detta så som det blev sagt (lovat), och så som det var tänkt (avsett), så blev det»; den gåtfulla satsen anser han syfta på »ristningen och den bro som maka och son läto utföra till den dödes minne och hugnad». Någon bro på denna plats känna vi emellertid ej till; möjligen åsyftas blott den stora och ovanliga ristning (*mærki þessa*), som Gislög och Slode låtit göra. Innebörden av *sant* torde alltså här vara 'verkligt, förverkligat, fullbordat'. I den första av de båda komparativa satserna är subjektet underförstått, i den andra är *þæt* utsatt. Om tolkningen av inskriften är riktig, ha vi här ett intressant belägg för övergången av partikeln *sum* från komparativ till relativ funktion.

Förre delen av inskriften har en ovanlig och omständig formulering, med samma predikat upprepat två gånger: »Gislög lät göra dessa märken; också Tord lät göra dem» i stället för »Gislög och Tord lät göra dessa märken». Måhända kan man förutsätta en liknande omständighet också i andra delen: ». . . såsom det blev sagt och tänkt». Man bör säkerligen icke utesluta den möjligheten, att den dunkla satsen har haft religiös innebörd: det har gått i uppfyllelse, som blev förutsagt och bestämt.

Formellt sett räknar denna tolkning med att inskriften innehåller två ristningsfel: 73—75 **nuk** är felristat för **auk**, och ristaren har uteglömt en **k**-runa i 79—82 **huat**.

I vilket förhållande de tre i inskriften nämnda personerna ha stått till varandra är givetvis osäkert, då inga uppgifter lämnas därom. Av formuleringen framgår dock som ytterst sannolikt, att Gislög och Slode äro mor och son. Den döde, Tord, till vars minne inskriften har utförts, kan vara antingen Gislögs make (och Slodes fader) eller hennes son (och Slodes broder).

Kvinnonamnet *Gislaug* förekommer i flera uppländska inskrifter: L 127 Tiby, Börje sn, L 481 Skånella kyrka, L 517 Jädersta, Skepptuna sn, L 775 Österunda kyrka och möjligen L 466 Mäl-lösa, Vallentuna sn. Och genom medeltida urkunder är *Gislög* känt såväl från Uppland som från Västergötland. — Av *Þorðr* finnes ytterligare ett par belägg i sörmländska inskrifter: Sö 49 och 187. Det hör avgjort till de vanligare mansnamnen under vikingatiden och medeltiden. — *Slóði* är påfallande rikt företrätt just i sörmländska inskrifter: Sö 2, 55, 136, 141 och 251 (Sö 2 och 141 avser samme person). F. ö. finnes endast ett fåtal belägg; från Uppland: L 93 Åkers kyrka, L 199 Bolsta, Vaksala sn, nyfunnen inskrift i Sigtuna (*UFT* 26, 1908, s: 9, 13 f.), möjligen också L 280 Alunda kyrka. Ur medeltida källor är endast ett fall känt, från Jämtland (Lundgren-Brate). Se även V. Thomsen, *Ryska rikets grundläggning* (1882), s. 125. Uppenbarligen är *Slóði* från början ett vedernamn; jfr no. *slode* 'lång och trög person', isl. *slóði* 'odåga', till *slóð*, f. 'spår (efter något släpat)', *slóði*, m. 'släpa', sålunda sannolikt 'karl som drager benen efter sig, trög person'. Se E. Lidén i *Studier i Nordisk filologi* 1, s. 39 f.

Angående formerna *sagat* och *hugat* se Ad. Noreen, *Altschwedische Grammatik*, s. 466. Jfr L 207 (Berga, Danmarks sn, Uppland) **nu is : salí sagat : sua** 'nu är till själen sagt så'. Om formen **iar** se A. Kock, *Svensk ljudhistoria* 2, s. 405.

Icke utan skäl har von Friesen förmodat, att Aspöristningen är utförd av mästaren Balle, vars verksamhetsområde har varit västra Uppland jämte angränsande delar av Västmanland och Södermanland. På Selaön har Balle utfört flera minnesvårdar, och tre av dem (Sö 203, 210 och 214) har han signerat med sitt namn.

Den förste som veterligen avbildat ristningen är Peringskiöld; hans teckning är signerad »J. P. delin. A^o 1694. d. 22. Sept.» och försedd med följande, nu svårlästa, blyertsanteckning: »på Langnö ägor i Hörns tiär äng [= kärräng], gent emot Aspö kyrkeby, Huseby kd [= kallad], där några steeg ifrån detta bärg är en stor obäklig steen uprester emellan några stenlagde ätte grifter, somblige runde, somblige fyrkantige, och somblige aflänge som båtar». I sina *Monumenta*

Sudermannia upprepar Peringskiöld denna uppgift och anmärker dessutom följande: »Ett märkligt Runebärg är för några år sedan af Hofmarsk. P Bagge då han gådt uth att iaga upfundit¹. . . Detta Bärg har mehrendeles varit kringflutit af ett Tiärr och watten ifrån Mälaren som nu satt sig till äng, men ännu alla währ wåt som en siö, så att man allenast wid denna Bergknös kan om wahren uppå spänger öfwer smalesta swaget komma öfwer til kyrkebyn, äfwen så är och siälfwa Sättegården Lagnö alla währtijder kringfluten och då lijka sosom skilder ifrån Aspön, wid hwilken det elliest sammanhängar». Och han anser inskriftens mening vara följande: »Gislöga curavit fieri monumentum hoc in memoriam Thordonis, et Slodo curavit etiam fieri (: scil. pontem super arenaceam hanc paludem, quæ etc.). Arenosa hæc palus, quæ submergebatur omni vere, et quæ undosa erat eousque». Tydiligen har Peringskiöld tolkat **santiar** som 'sandkär', **sak·al·uar** som 'sank (sjönk) all vår' och **huat** som 'våt'. Och han menar, att inskriften har avseende på ett forntida högre vattenstånd i Mälaren. Avståndet från ristningens nedersta del till marken anges som 3¹/₄ alnar 5 tum och markytans höjd över Mälarens normala vattennivå som 3¹/₂ alnar 1 tum, över högsta vattenståndet om våren 2 alnar.

Det kan förefalla egendomligt, att den stora och märkliga ristningen skulle ha blivit upptäckt så tillfälligt under en jakt och att den dittills skulle ha varit okänd för ortens befolkning. Men för uppgiftens riktighet talar dels att ristningen icke finnes omnämnd i *Ransakningarna* (1668), som endast uppgiva en runsten i socknen, den »uthi sielfwa Kyrkiodören» (Sö 174), dels att den icke blivit avtecknad av Peringskiöld på hans första resa 1684, då han även besökte Aspö. Det förtjänar också nämnas, att Joh. Bureus i början av 1600-talet varit i trakten: I hans självbiografiska anteckningar finnes följande från 1603: »Påske afton [23 april] fölgde iagh Pedher Ryning til Laghnö och blef der til tridhie daghen». Om runristningen då hade varit bekant, hade den med all säkerhet kommit till Burei kännedom, men så har tydiligen icke varit fallet. Hade han sett Aspö-berget, skulle det ovillkorligen ha lämnat spår efter sig i hans efterlämnade samlingar.

Under den livliga diskussionen på 1700-talet om vattuminskningen i Mälaren blev »Aspö runsten» ofta åberopad. »Ingen sten är känd», säger Tollstorp, »som uppväckt en så liflig, alfvarsam strid emellan våra lärde.» Den förste, som anför den som bevis för vattuminskningen, är Erik Benzelius, i sitt under åren 1712—19 hållna kollegium i svenska historien (tryckt först 1762): »En Runhell befinnes i Aspö Sockn, en mil på denna sidan om Strågnäs, sex alnar högre än thet högsta watnet om wårtiden, på hwilken står ritat en mans bild efter den tidsens sätt, och thesse ord, *Hit intill gick watnet i min tid*». En liknande uppgift har Dalin (1747): »Der är en rune-ristning i et bärg, ej långt från Lagnö sätesgård, utmed siön, nu för tiden vid pass 7¹/₂ aln öfver wattungbrynen, af en, som hetat Islög eller Gisle, hvilken gifver tilkänna, at watnet stod så högt i hans tid, som de skuror der finnas i stenen». Då Anders Celsius beräknat vattuminskningen till »åtminstone två gōda Svenska alnar på Ethundrade år», anser sig Dalin kunna bestämma Aspö-ristningens ålder till 1300-talet. »Intet åhrtal fins der mer än på andre runstenar; men efter ofvannämde räknesätt inträffar det wid pass i Herr Gisle Elinesons tid, en Sparre af Engsö- och Hiulsta-grenen, som på 1300-talet i den bygden haft ägendom. Dock kan ej just försäkras, at det varit denne Gisle, hälst som detta namn varit mycket brukeligt på den orten, hvarest åtskillige ställen derefter blifvit nämnde, som Gissel-holmen, Gissle-fjärden etc.»

Mot denna mening vänder sig den om runstenarnas höga ålder alltid vaksamme E. J. Biörner (1748), som offentliggör en avbildning (efter Peringskiöld) och följande tolkning: »Gislög lät kånstigt gjöra Märken (runnominnen) desse, efter Dord, ock Slode lät likaledes kånstla stenstoden (bilden) denne, ju såsom Alven säger eller utteknar, ock som vittnar om den samme». Biörner läser **sentier** och anser det felristat för **stentro** 'stenstod, stensbild'; **huat·uar** tolkar han som en form av *hvatva, vötva, vötta* 'vittna, intyga, utvisa, stadfästa'. — Med stöd av denna Biörners tolk-

¹ Peter Bagge, f. 1636, d. 1712, ägare till Lagnö, från 1688 hovmarskalk hos änkedrottning Hedvig Eleonora.

ning bestrida vattenminskningsteoriens motståndare, att Aspö runsten har någon betydelse för stridsfrågan.¹ År 1750 utkom Bautil, där Aspö-berget, ensamt bland alla runristningar, avbildas på ett helt uppslag. Göransson ger också en tolkning av inskriften (B 722): »Gislög lät göra merke thessa efter Thord, ok Slode lät göra sannings witnet dit, som han såg Alfwar, ok som; (han såg andra underliga ok sig obekante skapnader) Hwad war det?»

I den avhandling, som den fornminnesintresserade notarien Erik Ekholm 1758 utgav om Aspö runsten, håller han oförgripligen före, att slutet av inskriften skall översättas sålunda: »Och Slode lät rista fotspor dit, som Alfen utmärker, och som vattnet var minskadt». Liksom Björner läser Ekholm **sentier** men uppfattar det som lånord (av fra. *sentier* 'fotstig, gångväg'; här: 'fotspår'); **sag** läser han **säg** och översätter det 'säger, utmärker'; **huat** är ristat i stället för **vat** 'vatten'; **dat** av *da* 'försmälta, upplösas, utdunsta, försvinna'. I fråga om inskriftens ålder upptager Ekholm och utvecklar vidare Dalins hypotes. Ristningen anser han vara en av de allra yngsta i sitt slag, från omkring 1330. Gislög och Tord äro historiska personer, som levde vid denna tid: riksrådet Gisle Elineson till Vik och Aspenäs och riksrådet Tord Bonde. Gisle Elinesons änka skänkte 1351 jord i Husby Aspö till S:ta Clara kloster i Stockholm. Sannolikt har herr Gisle varit ägare till denna jord. Minnesmärket skulle sålunda, genom Gisles föranstaltande, ha blivit inhugget till Tord Bondes åminnelse. »At wattuminskning-läran bestyrkes af denna Runehällen . . . gifer skriften derpå tydeligen tilkänna; ty der står, at Slode lät rista fotspor eller et märke dit, som vattnet (i hans tid) var utdunstadt eller minskadt.» — Johan Ihre har i ett betänkande till Vetenskapsakademien kritiserat Ekholms tolkning. Själv misstänker han visserligen, att Peringskiölds läsning på flera punkter är oriktig, men han framställer dock följande förslag till översättning av slutet: »som slog eller dräpte Alver, och som vårdkasar vaktat». I **sak** ser han sålunda en form av *saka* 'skada, sår'; **huat** förmodar han vara felläsning för *vit* 'vårdkasar'; **uar·pat** är *varpat* 'vårdat'. — Ekholms skrift refererades i *Svenska Mercurius* 1758 och gav anledning till ett livligt meningsutbyte i denna tidskrift. Det har tydligen väckt åtskillig förvåning, att man redan i forntiden — eller låt vara på 1300-talet — skulle ha iakttagit vattenminskningen, som ju dock ännu på 1700-talet var en omstridd nyhet, och att man t. o. m. låtit inhugga ett vattenmärke till efterkommandes underrättelse och upplysning. Dalin hade här själv kommit i en farlig närhet till den fantasifulla inskriftstolkning, som han en annan gång så kvickt har parodierat.

I beskrivningen till det geologiska kartbladet »Ängsö» (1864) komma utgivarna, J. O. Fries och V. Karlsson, in på frågan om runristningens betydelse för bedömandet av vattenståndets förändring i Mälaren. Allt vad man av denna ristning i detta hänseende velat sluta reducerar sig till tomma gissningar. Det enda man med säkerhet kan veta är att bergytan vid ristningens tillkomst låg över vattnet, däremot icke huru mycket detta har varit fallet.

Då N. R. Brocman (1762) kommenterar Aspö-inskriften, ägnar han icke heller ett ord åt vattuminskningens fråga. Brocman, som under sin antikvariska resa i Södermanland haft tillfälle att själv se ristningen, rättar Peringskiölds felaktiga **sak·aluar** till **sakat·uar**²; därmed försvinner »alven», »tomtebissen» ur diskussionen. Brocmans tolkning av slutet lyder: »och Slode lät göra detta Witnes ör, såsom sagt war, och som det (samma) bewitnar».³

Mindre intresse ha de olika tolkningsförslag, som framkommit under 1800-talet. N. H. Sjö-

¹ C. F. Georgii, *Historiola controversiæ recens motæ* (1751), s. 30; [S. Lagerbring,] *Samling af åtskilliga handlingar* 1 (1754), s. 174; J. Browallius, *Betänkande om vattuminskningen* (1755), s. 82.

² Denna läsning är upptagen i L 953.

³ I Södermanlands Fornminnesförenings Arkiv (Strängnäs) finnas tvenne handskrifter om Aspö runsten från senare delen av 1700-talet. Den ena, »Anmärkningar om Runestenen på Aspön och Langne Gård, Tillägnade Presidenten och Commendeuren Högwälborne Baron Herr Axel Gabriel Leijonhufvud, af M. A.» [kommerserådet Magnus Adlerstam] är en prydlig renskrift från 1787; den består huvudsakligen av kritik av Ekholm. Den andra innehåller en granskning på ort och ställe av själva inskriften, åren 1782 och 1783. Båda äro utan större intresse.

borg (1822) återger i huvudsak Ekholms tolkning, och han anser följaktligen ristningen vara »den yngste Runstensskrift som finnes», från omkring år 1330. J. G. Liljegren (1832) förmodar, att inskriftens senare del åsyftar »sandfyllning efter Thord, d. ä. dessa broläggningar äro verkställda till följd af hwad för själens salighet sakfäldt eller sagdt och afgjordt war». U. W. Dieterich (1844) framhåller, att inskriften är dunkel; om man får antaga, att **santiar** motsvarar isl. *sandeyri* 'sandbank', att **sakat** är felristat för **saknat** och **huat** för **uat** (fsv. *vadh* 'vadställe'), skulle man få följande mening: »Slode liess die Sandbank machen, welche vermisst wurde und als Furth war sie, d. h. S. liess eine Sandbank (die sich vielleicht nur über einen Theil der Flussbreite erstreckte) zu einer erforderlichen Furth einrichten». Alternativt antager han, att **huat** kunde återge fsv. *vadh* 'Geldbusse' eller höra till isl. *vátta* 'bezeugen, durch zeugen billigen'; de sista orden skulle då betyda: »Und als Busse war es, oder: Und wie es von Zeugen gebilligt war». Även G. Stephens (1867—68) är övertygad om att det är fråga om en vägfyllnad, en bro: »och Slode lät göra en sandör dit, som all sankmark (**sak·al**) var; och som ett vadställe (**huat**) var det».¹ Sedan han av Olof Hermelin fått veta, att ristningen har **sakat**, ändrar han (1884) tolkningen till att Slode har låtit reparera en vägbro, som var skadad (till isl. *saka* 'skada'). — R. Dybeck (1858) återigen anser det otvivelaktigt, att senare delen av inskriften »helt enkelt häntyder på en Rätts domslut». — Slutligen har Brate (1891) framställt följande förslag till transskription: »*Gislaug lét giarva mærki þessa æftir Þórð auk Slóði lét giarva sendiár þit, sum sagat var auk sum hvatt var þat*». *Sendiár* skulle vara ack. av ett *sendiár*, m. (till *árr*, m. 'budbärare'), *hvatt* antingen part. av *hvetia* 'egga' eller neutr. av adj. *hvatr* 'rask'. Sålunda blir översättningen: »Gislög lät göra detta minnesmärke efter Tord, och Slode lät skicka sändeman dit, som man sade och uppmanade» eller »dit som man sade, och hurtigt var det». »Grammatiskt otadlig torde tolkningen vara, men alldeles osäker, då vi ej kunna redogöra för sändebudets uppdrag och de enskilda förhållanden, som föranledde dess avsändande . . . Tänkbart vore, att **sakat** skulle sönderdelas till *sak at*: Slode skickade sändeman dit som saken (dråpet av Tord?) ägt rum.»

I samma arbete, det av Brate och Bugge gemensamt utgivna *Runverser*, är det som Bugge har framställt sin mening om inskriften, och denna har, såsom ovan nämnts, lagt grunden till en åtminstone i huvudsak riktig lösning av stenens gåta.

Ristningen är, med den stora mansfiguren, symmetriskt inkomponerad mellan de båda runslingorna, i sin art enastående. Brate har iakttagit likheten i motiv med ett par små hängsmycken av brons, funna det ena i en grav på Björkön, det andra i en grav i Barva sn, Södermanland (T. Arne, *Om det forntida Södermanland*, 1909, s. 60, *La Suède et l'Orient*, 1914, s. 164, fig. 302 och 303). Arne anser, att motivet är av österländskt ursprung. Det förefaller icke osannolikt, att ristaren fått uppslaget till sin komposition från ett smycke liknande det från Barva. Vad framställningen kan ha att betyda, utöver det rent dekorativa syftet, är ovisst. En man i strid med drakar — ett sådant motiv hör hemma i sagans värld.² — Mansfiguren är av stort intresse och säkerligen karakteristisk för 1000-talets nordiska konst. Anmärkningsvärda detaljer äro: det toppformiga huvudet, de stora runda ögonen omgivna av kraftiga bågar, den triangelformiga näsan, de långa spiralformigt upprullade mustascherna. Den påminner slående om den lilla Frö-bilden i brons från Rällinge i Lunda sn, Södermanland.³

¹ Denna tolkning återges i H. O. Indebetou, *Södermanlands minnen* 1:2 (1877), s. 220.

² På ett kapital i Ö. Herrestads kyrka i Skåne finnes en liknande framställning av en man stående mellan två drakar. Med händerna fattar han om halsen på drakarna, som med vidöppna gap beröra hans huvud (avbildning bl. a. i *Nordisk familjebok*, 3 uppl., art. *Skåne*, Konsthistoria, bild 31). Mera avlägset står framställningen på en av Torslunda-plåtarna (*Nordisk kultur*, bd 27 Konst, s. 210), liksom bilderna av Gunnar i ormgården på Oseberg-vagnen och Norum-funten. Enligt H. Shetelig (i: *Nordisk kultur*, bd 27 Konst, s. 216) skall Lagnö-stenen framställa »Gunnar i ormegaarden, riktignok i sterkt ornamentalt behandling».

³ *Fornvännen* 1910, s. 288; B. Salin, *Några ord om en Fröbild* (i: *Opuscula archaeologica*, 1913, s. 405 f.).

Berget, på vilket ristningen är anbragt, kallas enligt uppgift av J. H. Schröder (o. 1820) och av Brate (1896) allmänt i orten »Gislestenen».¹ Det äldsta belägget för detta namn torde vara en relation av pastor Anders Mellström omkring 1800 om Aspö sockens historiska minnen (hs S 113 i Uppsala Univ.-Bibl.); det säges där i all korthet, att »i denna sockn fins den namnkunniga och bekanta Gislesten». Möjligen har det uppkommit i relativt sen tid, sedan man fått kännedom om de lärdas tolkningar av inskriftens innehåll. Det är i varje fall anmärkningsvärt, att inskriften i 1700-talets livliga diskussioner aldrig betecknas annorlunda än som »Aspö runsten».

Emellertid finnas andra traditioner i samband med inskriften, som äro högst märkliga. Hermelin berättar följande »sägen»: »För ungefär 20 år sedan afled uti Husby by en gammal man, hörande till den s. k. »Gisla släkten», hvilken från urminnes tider bott i denna by. Denne man som äfven hette Gisle, ansåg sig i rätt nedstigande led härstamma från »Gisla gubben» (**kislauk**) på »Aspö runsten», hvilken är belägen några stenkast söder om denna by. Namnet Gisle är annars ej brukligt i orten och gubbens tro om sin härkomst förtjenar i alla händelser uppmärksamhet. I ett berg vid Kya viken, som äfven lärers kallas Gisla viken, lär finnas en »jättastol» d. v. s. märke i berget efter hvar jätten setat. Denne jätte tillhörde äfven enligt folksägen Gislasläkten».

Det sista, jättens förbindelse med Gisleläkten, kan ju, liksom namnet Gislaviken, vara ett fall av sekundär traditionsbildning. Det har säkerligen ej blott varit de lärda, som haft sina funderingar om »alven» på berget. Den stora bilden har helt visst också mäktigt påverkat folkfantasierna. Kanske får man ej heller bygga så mycket på den gamles tro om sin härkomst från gubben på berget.

Ett faktum är emellertid, att namnet Gisle under långa tider förekommit i Husby och närliggande gårdar i Aspö socken. Jag har kunnat följa det tillbaka till 1640-talet, och det har burits av flera personer, troligen tillhörande samma släkt.² Den siste, Gisle Andersson, var född 1783 (enligt en annan uppgift 1782) och bodde i Husby Storgård, från 1837 som inhysesman i Norrsta. Han levde ännu 1854. Från Husförhörboken 1785—94 känner jag Gisle Ersson (född 1733) i Husby Stengård, Olof Gislesson (född 1740) i Husby Runngård och hustrun Brita Gisle-dotter. En dotter till den förstnämnde, Maja Stina Gisedotter (född 1786), levde ännu 1854 som torparhustru i Vedhorn på Husby ägor. Enligt Jordeboken 1750 var Gisle Ersson ägare till $\frac{1}{4}$ mtl Hästäng n:r 1; en annan Gisle var delägare i 1 mtl Hörn n:r 2. Åren 1648 och 1660 ägdes gården Bädarn av en Gisle; det är den förste bonde i Aspö med detta namn, som jag har anträffat. I jordeböckerna på 1620- och 1630-talen står »enkian i Bederen» för gården; 1592, 1604 och 1615 ägdes den av Peder Olufsson. Att namnet Gisle för övrigt är mycket sällsynt i Södermanland framgår därav att det icke finnes något belägg i Jordeboken för Livgedinget (Åker, Daga och Selebo härader samt delar av Österrekarne och Öknebo härader) för år 1636, med sammanlagt omkring 400 namn.

Namnet Gisle är sålunda styrkt i Husby flera årtionden innan runristningen genom en tillfällighet blev upptäckt och bekant för fornforskarna. Det kan därför i varje fall icke bero på något lärt inflytande. Frågan blir då, om det kan ha funnits någon folklig tradition i bygden som grund för namnbruket. Häremot tala två omständigheter: dels att runristningen förefaller att ha varit glömd och okänd även för allmogen, dels att inskriften har kvinnonamnet Gislög, icke Gisle. Gisle har under medeltiden varit ett relativt vanligt namn, framför allt kanske i götalandskapen, men även i bygderna kring Mälaren. Det ingår bl. a. i ett stort antal ortnamn. De gamla nordiska mansnamnen äro visserligen på 1600-talet ganska sällsynta bland bönderna i Södermanland. Men man möter dock enstaka exempel, sådana som Anund, Raval (Ragnvald),

¹ Vid mina besök på platsen 1929 och 1933 kunde jag konstatera, att namnet väl var känt men knappast föreföll att vara allmänt brukat.

² Tyvärr har jag icke varit i tillfälle att verkställa någon fullständig släktutredning.

Berge (Birger), Folke, Harald, Erland, Amfast, Esbjörn, Ivar, Torbjörn, Hårek. Det är därför ingalunda omöjligt, att namnet Gisle kan av en ren tillfällighet ha levat kvar i Aspö, utan att man behöver förutsätta vare sig något stöd av runinskriften eller något släktsamband med inskriftens *Gislaug*. När inskriften sedan blev tydd och på 1700-talet väckte många lärda funderingar, är det däremot rimligt nog, om också på platsen uppstod en lokal tradition, som förband det ovanliga namnet Gisle med det snarlika namn, som man återfunnit i runorna.

Aspö kyrka.

I förteckningar över fornlämningar i Aspö socken omtalas flerstädes två runstenar i kyrkan (bl. a. i *Indebetou, Södermanlands minnen*, s. 199, och i *Sverige, geografisk-topografisk-statistisk beskrifning*, 4, s. 373). Den ena av de båda stenar som åsyftas är emellertid icke en runsten, utan ett fragment av en medeltida gravsten, som legat i sakristiedörren.

176. Kärnbo ödekyrka, Selebo hd.

Pl. 85, 213. Pl. 7: B 740.

Litteratur: B 740, L 2026; J. Peringskiöld, F 1 5: 2; R. Dybeck, Svenska runurkunder 1, s. 22, Runa (fol.) 2 (1874), s. 10; S. Bugge i *ATS* 5, s. 99 f. och i *VHAA Handlingar* 31: 3, s. 39 not; O. Hermelin, Selebo härads fornlämningar, s. 71, 131; Ad. Noreen, *Altschwedische Grammatik* (1904), s. 489.

Äldre avbildningar: Peringskiöld 1684 a. a. (och B 740); en renritning av P. själv i *hs R 552*, Upps. Univ. Bibl.; Hermelin a. a.; Brate 1896 (ATA).

Stenen låg enligt Peringskiöld (1684) »mitt i Kärnbo kyrkedörr». Säkerligen är det samma runsten, som åsyftas i *Ransakningarna* 1667—84, då det säges: »Uthi gamla kyrkiodörren finnes een Steen inlagdh påskrifwen, som berättas wara tagen widh dhen förstörde Äria Kyrkia.» Det är mycket sannolikt, att denna uppgift är riktig. Ärja kyrka, en dryg halvmil V om Kärnbo, låg vid slutet av 1600-talet i ruiner, och det är mycket rimligt, att runstenen vid något tillfälle fått följa med annat byggnadsmaterial från Ärja till Kärnbo, där den sedan fick tjänstgöra som trappsten vid kyrkodörren. Runstenens ursprungliga plats torde alltså böra sökas i trakten av Ärja.

Snart nog fick emellertid Kärnbo kyrka dela samma öde, som tidigare hade övergått Ärja. Runstenen kom då, någon gång under 1700-talet, att läggas som trappsten till ett boningshus i Mariefreds stad. På Richard Dybecks föranstaltande flyttades den 1854 till Gripsholms slottsplan, där den fick sin plats bredvid Sö 178 och antagligen fick en mera fredad tillvaro.¹ Sommaren 1896 fördes den till Statens Historiska Museum, där den nu förvaras (inv. 10173).

Rödaktig sandsten, av rektangulär form. Längd 1,03—0,98 m., bredd 0,75—0,71 m. Ytan är numera genom trampning starkt avnött och delvis blankslipad, men den har tydligen redan vid runornas inristande varit mycket väl jämnad. Även baksidan är jämförelsevis jämn och slät. Övre kantytan är rätlinjigt tillhuggen och mycket jämn; den nedre kanten är däremot icke tilljämnad. Hällen är betydligt tunnare vid övre kanten (8—6 cm.) än vid den nedre (12—10 cm.).

Stenen är i sitt nuvarande tillstånd allenast ett fragment. På v. sidan är ett stycke avslaget och förlorat. Kanten har redan på Peringskiölds teckning sitt nuvarande utseende. Hur stort det förlorade stycket har varit är omöjligt att nu avgöra. Sannolikt har stenen ursprungligen haft en tvärrad på v. sidan motsvarande den på h. sidan. Övre v. hörnet har blivit avslaget vid stenens förflyttning till Stockholm², och några runor i övre långgraden ha därvid blivit

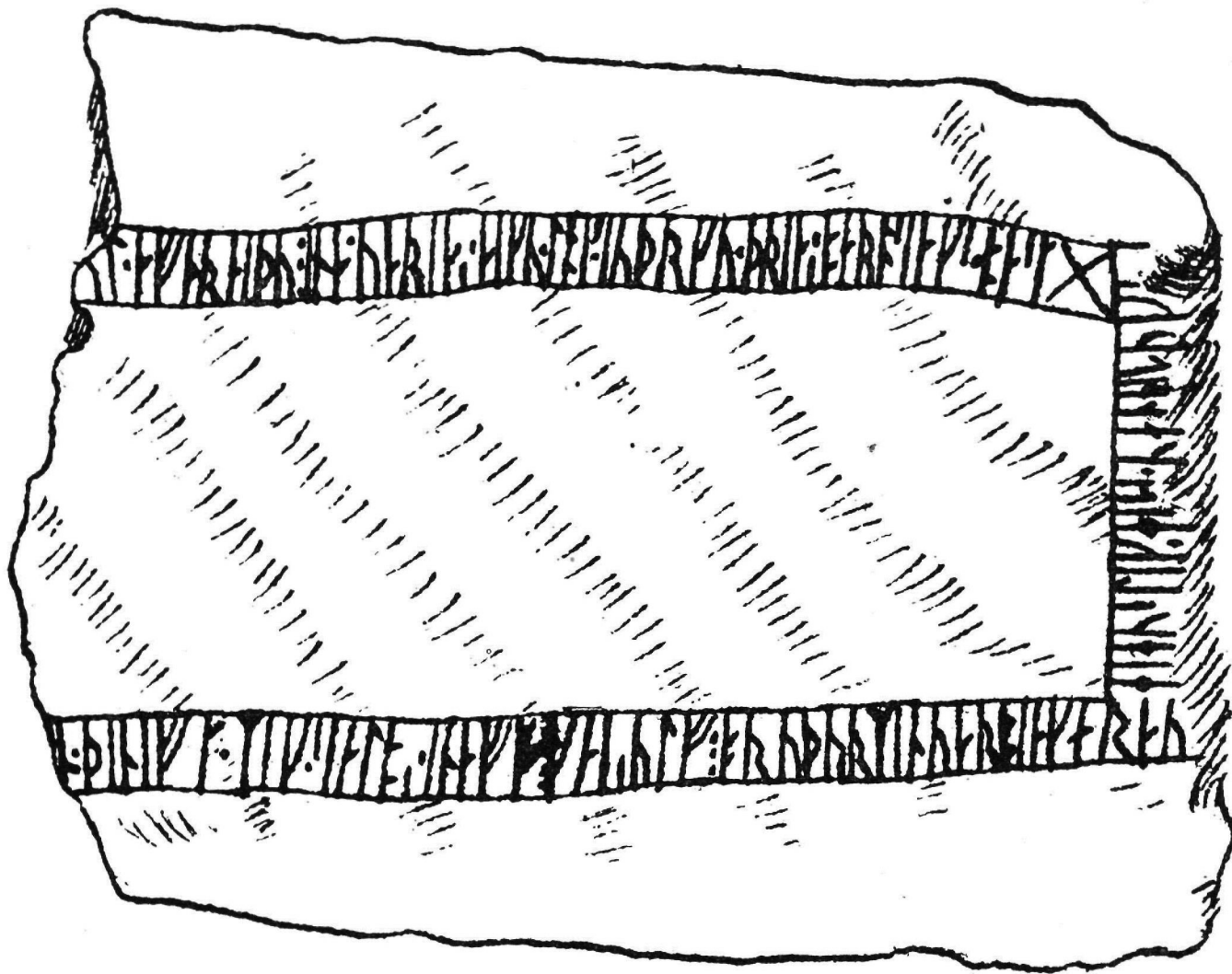
¹ Enligt Hermelin stodo båda dessa stenar »på Rännarbanan bredvid Gripsholms slott»; på hans Pl. 19 synes Sö 176 lutad mot Sö 178, som är rest.

² Denna skada finnes ännu ej på Brates foto från 1896.

skadade. F. ö. har stenen genom trampning blivit mycket nött, under de tider då den låg som trappsten. Många runor äro därför mycket svårlästa, delvis helt utplånade.

Ornamentik saknas. Inskriften är, så långt den har blivit bevarad, fördelad på tre rader längs stenens kanter, den kortare tvärraden tätt utmed högra kanten, de båda längre långraderna på större avstånd från stenens övre och nedre ytterkanter. Raderna begränsas av enkla ramlinjer. Anmärkningsvärt är, att inskriftsraderna ej äro alldeles raka och ej gå alldeles parallellt med den övre raka kantytan. Avståndet från denna till den övre inskriftsraden är något större på vänstra sidan än på den högra. Också den nedre inskriftsraden är svagt bågböjd, så att avståndet till nederkanten är nära dubbelt så stort längst till h. som längst till v. Runorna i

Sö 176. Kärnbo ödekyrka.

Teckning av J. Peringskiöld 1684 (F 1 5: 2, s. 5). Förstoring $\frac{2}{1}$.

övre raden (å bilden pl. 85) stå med foten inåt stenen, i nedre raden utåt kanten; de båda långraderna skola sålunda läsas i samma riktning. I tvärraden stå runorna med foten utåt kanten. Tvärraden bildar en omedelbar fortsättning på nedre radens inskrift, och dessa båda rader skola uppenbarligen läsas före den övre långraden. Jag betecknar därför den nedre långraden som A, tvärraden på h. sidan som B och den övre långraden som C.

Inskriften har i allt väsentligt blivit riktigt läst av Peringskiöld, vilket är så mycket mera anmärkningsvärt, som han icke har kunnat tolka den. Hans teckning, som lyckligtvis är bevarad i original, är synnerligen värdefull, då ristningen på hans tid ännu ej varit fullt så utnött som nu. Liksom Peringskiölds teckningar i allmänhet är den tydligen mycket omsorgsfullt och korrekt utförd. Träsnittet i *Monumenta Sudermannicæ* och i *Bautil* är vida sämre.

Med sina Rök-runor har inskriften länge trotsat alla försök till tolkning. Liljegren förtecknar den bland »obestämda eller svårläsliga» och anmärker, att meningen är svår att utleta.

Olof Hermelin, som, ehuru lekman, var en skarpsynt och kunnig man, säger på 1870-talet om inskriften, att den »tyckes vara oförståelig». Hans teckning har endast obetydligt värde för läsningen.

När Sophus Bugge år 1878 offentliggjorde sin tolkning av Rök-stenen, ägnade han uppmärksamhet även åt de besläktade inskrifter med samma runrad, som man dittills icke hade kunnat tyda. I Bugges första Rök-avhandling i *Antikvarisk tidskrift*, band 5, är alltså Kärnbo-stenen första gången läst och tolkad. Bugge hade själv undersökt stenen vid Gripsholm; dessutom byggde han på *Bautil*. Däremot kände han icke till Peringskiölds originalteckning.

Efter 1878 ha några bidrag till tolkningen givits av Ad. Noreen i *Altschwedische Grammatik* (1904). Men f. ö. har Kärnbo-stenen varit ganska förbisedd. Brate har efterlämnat ett fotografi av stenen från 1896 och en redogörelse för sin granskning. I sin läsning och tolkning följer han Bugge.

Inskrift (med det inom [ ] supplerat efter äldre läsningar):

A: **n · p̄naft · mik · sialbr · inaftkairulf · brupurmin : uarbiak · hraur**
           5   10   15   20   25   30   35   40   45

B: **hiṅuslikr · hiṅ - - - anṅ - - -**
           5   10   15

C: **[u] · af - raipu : i[nh]uarīar · aikuḷokmuprkupriar · barnsiakṣ · bas[t]**
           5   10   15   20   25   30   35   40   45   50

A: ... [stai]n þenna aft mik sialbr, en aft Gairulf, broður minn, varp iak hraur.

C: ... en huæriar aiku langmøðrgu þriar barn siak, bæst.

A: »... själv denna sten efter mig. Och efter Gerulv, min broder, uppkastade jag ett gravröse.

C: ... Och de tre stammödrarna (mor, mormor och mormors mor) ha vardera sex barn, de bästa.»

Till läsningen: A-raden är relativt tydlig; alla runor torde här vara säkert lästa. Av 1 n är nedre delen av hst borta. 8 m och 35 m ha i toppen av hst en trekantig fördjupning med basen vänd uppåt; i 8 m är fördjupningen dock helt förskjuten till h. sidan av hst. Fr. o. m. 20 f äro runorna starkt nötta, dock alla säkra. Även 49 r svagt skönjbart, men tämligen säkert, icke r. — Skiljetecknen äro i flera fall ovissa (efter 7 t, 16 r, 44 k). Efter 18 n, 21 t, 34 r, 41 b kan något skiljetecken ej säkert spåras.

Hela B-raden är mycket nött, särskilt nedre delen av runorna. Därtill har stenen säkerligen blivit skadad genom kantstötning. Av nedre ramlinjen synes ej ett spår. Fr. o. m. 9 r äro alla runor mer eller mindre osäkra. 1 h: övre delen tydlig, med rund fördjupning mitt på hst, säkert h. 2 i: någon bst kan ej spåras. 3 n är skadad på mitten; även a vore möjligt. 4 u är säkert, ehuru nedre delen är förstörd. 5—8 slik tydligt, 5 s är säkert skönjbar i hela sin längd och har aldrig nått ned till kantlinjen; staplarna på de omgivande runorna (4 u, 6—8 lik) sträcka sig avsevärt längre ned. 9 r kan ses vid gynnsam sidobelysning och kännas med fingern. 10, 11 hi äro tämligen säkra. 12 a: bst mycket svag, osäker. Av 13 och 14 kunna endast topparna av hst spåras. Avståndet dem emellan gör det sannolikt, att 13 varit u eller r (icke l). 15 a och 16 n tämligen säkra. 17 a (knappast b). Av 18 och 19 synas endast övre delarna av hst. Därefter ett tydligt sk, som sannolikt har slutat raden. — Efter 9 r och före 15 a tydliga sk. Däremot kan sådant icke spåras efter 4 u.

C-raden: 1 u enligt Peringskiöld; numera endast en obetydlig del av bst synlig. 2 l osäkert. 3 a och 4 f: bst skadade, men tämligen säkra. Runan 5 är skadad på mitten. Möjligen a

(Peringskiöld, Bugge, Brate); men avståndet till nästa runa **r** är så knappt, att det torde vara sannolikast, att C 5 varit **i** (jfr avståndet mellan 3 **a** och 4 **f** med avståndet mellan 5 **a** och 6 **r**). 6—11 **raipu**; **i** tydligt. 12 **n** och 13 **h** äro nu otydbara på grund av stenens skada; av bst i 12 **n** finnes dock en liten rest bevarad. Såväl Bugge som Brate ha utan någon antecknad tvekan läst **nh**; likaså Peringskiöld och Hermelin. 14—17 **uari** tydligt. 18 **a**: bst mycket nött. 19—21 **r·aiku** nött men säkert. 24 **i**, 25 **o** och 32 **u** mycket nötta; i 25 **o** kunna dock båda bst säkert spåras. Tämmligen tydliga äro 26—31 **kmuprk**. 33—37 **priar**: alla runorna nötta, men säkra. Det följande 38—46 **barnsiaks** är mycket nött; säkra äro dock åtminstone 38—40 **bar**, 44 **a** och 45 **k**. Mellan 40 **r** och 44 **a** synas spår av tre runor: av 41 **n** foten av hst och en rest av bst, 42 **s** tämligen tydligt, av 43 **i** endast övre delen. 47—49 **bas** är tämligen tydligt. Av 50 **t** endast hst. Därefter ett sk · och ett tvärs över hela ramen gående × som avslutar raden. — Efter 23 **u**, 26 **k**, 32 **u** har möjligen funnits skiljetecken, ehuru de nu skymta mycket svagt och osäkert. Tydliga sk efter 2 **i**, 10 **u**(:), 19 **r**, 37 **r** och 46 **s**.

Peringskiöld har följande avvikande läsningar: A 5 **i**, 45 **a**, 49 saknas; B 3 **h**, 14 **u**; efter 15—17 **ana** har Peringskiöld 5 runor **-apk-**. C 5 **a** (otydligt), 13 **a**, 24—28 **lok·iu**, 41 **o** (eller **n·**), 42—46 **siaks**, 50 **t**. Peringskiöld har sk även efter A 21 **f**, efter C 13 **a**, 23 **u**, 26 **k**, 32 **u** och 41 **n**(?). Sk efter A 28 **f** är :, liksom efter C 10 **u**. — Bugge läser: A 49 saknas; C 5 »snarere **a** end **n**»; 38—46 **barpakn**, 40—46 »meget utydelige», 46 »er, såvidt jeg kan se, **n**, icke **s**, skjönt jeg har været i tvil»; 47—50 **basi**, 50 **i** »er ikke sikker; den synes mig snarere **i** end **o**». Av B-raden meddelar icke Bugge sin läsning: »I tverlinjen kan jeg vistnok med sikkerhed læse flere runer; men navnlig mod slutningen er en del yderst utydelige eller endog næsten aldeles udslettede, så at jeg ikke kan tolke det hele». — Brate läser A 49 **r**, »otydlig men säker»; B 3 **n**, 9 **r** (»otydlig, kanske icke säker»), 10—19 **hia-·anati**; C 1—2 [**l**]ia: (tydligt på grund av ett tryckfel i Bugges återgivande av C); 5 **a**; 24—26 **lok**; 38—50 **barpakn·basi** (liksom Bugge).

I stället för de tre sista orden läser alltså Bugge **barpakn·basi**, vilket han uppfattar som två personnamn *Barþegn* och *Bassi*. Hans tolkning är följande (i isländsk språkform): [A:] . . . *stein þenna ept mik siúlfr en ept Geirúlf bróður minn varp ek [hreyr]*; [C:] . . . *en hverjar eigu langmæðgur þriár Barþegn Bassi*. Han uppfattar det sista som en frågesats, möjligen styrd av ett föregående verb (med betydelsen 'berätta' l. dyl.), med *Barþegn* och *Bassi* som subjekt och *hverjar þriár langmæðgur* som objekt till *eigu*. Sålunda: »vilken mor, mormor och mormors mor Barþegn och Bassi ha».¹

Av B-raden är för litet bevarat, för att en säker tolkning skulle vara möjlig. Noreen transskriberar: *Hin nu's liggR hia [mex], han atti . . .*, och översätter: »Jener, der jertz neben mir liegt, er hatte . . .» Då stenen blivit ristad av en man över sig själv, medan han ännu var i livet, är denna tolkning föga sannolik. Snarare kunde man i 10—12 **hia** förmoda adverbet *hiar* 'här'.

De första runorna i C-raden (C 1—10) utgöra tydligen slutet av en sats, varav början är förlorad. Noreen transskriberar: *avaræipu*, och översätter detta: »ahnfrau»; jfr isl. *eida*, f. 'moder' (got. *aipai*, f., mht. *eide* 'moder'; fi. lånordet *äiti*) och *afar-*, partikel med förstärkande betydelse (got. *afar* 'efter, bakom').

Med : börjar tydligen en ny sats. Inskriftens *langmøðrgu*, f. pl., som icke är belagt på annat håll, är en feminin motsvarighet till isl. *langfæðgar*, m. pl. 'förfäder å fädernet i rätt uppstigande led' (jfr det likabetydande *langfæðr*, m. pl. och *langniðiar*, m. pl. 'efterkommande i flera led'). *Langmøðrgu þriar*, »de tre stammödrarna», måste alltså avse mor, mormor och mormors mor. Formen *møðrgu* är intressant, därför att den — såsom redan Bugge påpekat — ännu ej innehåller det ändelse-*r*, som analogiskt har tillagts i nom. och ack. pl. av de isl. och fsv. feminina *n*-stammarna (Ad. Noreen, *Aschw. Grammatik*, § 426: 3, Anm. 2; E. Wessén i *Festskrift til*

¹ På samma sätt översätter Noreen (»sowie welche mutter, grossmutter und urgrossmutter Barthagn [und] Bassi haben») och Brate.

Hjalmar Falk, 1927, s. 78 f.). Även med avseende på det bevarade *r*-et är runsv. *møðrgu* ålderdomligare än **mupku-** Sö 60, fsv. *møþgor* 'mor och dotter' (Schlyter, Söderwall), isl. *móðgur*, där *r* fallit i interkonsonantisk ställning (*Aschw. Grammatik*, § 320: 1), liksom i **mipkin** D I 105 Lingsberg, **mupkni** Sö 280, **müpkini** *møðgini* Öl 26, fsv. *møþgin*, isl. *móðgin*. Jfr **muprkin** DRm II, 3 Skivum (Jylland) och **faprkar** L 265 (D I 263; Brate, *Svenska runristare*, s. 10), ack. **feprka** L 718 (D I 90; v. Friesen, *Upplands runstenar*, 1913, s. 39; Brate a. a., s. 42).

Ordet *bæst*, varmed C-raden slutar, måste vara en bestämning till *barn siax*. Troligen har det haft någon utfyllnad, som funnits ristad på annan del av gravmonumentet. Så finna vi ordet brukat i åtskilliga runinskrifter: *bæst mæð aldum* 'bäst hos människorna, bäst i världen' å Salebystenen, Västergötland (enligt Hugo Jungners tolkning, *Gudinnan Frigg och Als häräd*, 1922, s. 373), *und hifni bæstr* 'bäst under himmelen' Sö 136 Aspa, *bæstr bomanna* 'den bäste av bönder' DRm IV, 4 Krageholm, Skåne, *landmanna bæstr* 'den bäste av män i landet' Sö 338 Turinge, *bæstr i Kili* 'den bäste i Kilen' Sö 213 Nybble o. s. v.

Inskriftens **haur** motsvarar fsv. *rör*, n. 'stenrör, röse', isl. *hreyr* 'gravrör' (Yngl. 5, Hál. 7; namnet *Tryggvahreyr* Heimskringla [1893—1900], 1, s. 243⁸).¹ Det förekommer möjligen också på en annan sörmländsk runsten, Sö 47 (**raur**). Fsv. *stenrör* (Josua bok, Historia S. Olai) betecknar ett 'gravrör av sten'. I nysvenska dialekter förekommer *rör* särskilt om forntida gravrör: kisterör (hällkista), drakarör, jätterör, Bredarör (Kivik), Digerrör (Garde, Gottl.).

Namnet *Geirulfr* är annars icke belagt i de svenska källorna från vikingatiden. Det har sålunda i varje fall icke varit vanligt. Från medeltiden känner Lundgren ett enda fall (från Uppland). Från Norge och Island är *Geirulfr* däremot väl styrkt.

Bugge har framhållit det säregna i att den man, som har låtit göra minnesmärket, i inskriften talar i första personen. Annorlunda exempelvis Örby-stenen, Uppl. (L 292) *Vigmundr let haggva stæin at sik sialfan . . . Vigmundr ok Afrið hioggu mærki at kvikvan sik*, Jarlabankestenarna (L 644, 645 m. fl.) *Jarlabanki let ræisa stæina þessa at sik kvikvan . . .*, Norby-stenarna, Uppl. (L 718) *Guðfastr let haggva stæina tva yfti Est, sun senn, ok sialfan sik*. Detta uttrycksätt är det vanliga i 1000-talets runinskrifter. I urnordiska inskrifter nämner sig däremot ej sällan ristaren i första personen: *ek Hlewagastir . . .*, *ek Wiwar . . .* o. s. v. Alldeles utan exempel är detta ej under vikingatiden: *Alrikr ristik runar* (L 38), *Þorkell 'k rest sten þensi* (Ög 165).

Det är givetvis rätt vanskligt att av det bevarade fragmentet sluta sig till inskriftens mening och hällens ursprungliga form och utseende. Brottytan t. v. tyder på att stenen en gång har knäckts för ett tryck, på grund av sin tunnhet i förhållande till längden, snarare än att den skulle ha formats till för att passa in exempelvis som tröskel i en dörröppning. Det är därför troligt, att brottet har skett i närheten av hällens ursprungliga mitt, i varje fall att ett relativt stort stycke fattas på v. sidan. Även inskriften talar i samma riktning. Nedre radens bevarade runor måste ha föregåtts av ett personnamn (sannolikt föregånget av pronomenet »jag»), en verbform »lät göra», »ristade» l. dyl., och ordet »sten», sammanlagt 20—25 runor. Dessa böra ha tagit ett utrymme av 40—50 cm., och hällens ursprungliga längd skulle då kunna beräknas till (minst) 150 cm. Av övre raden kan icke på samma sätt göras någon beräkning. Men dess innehåll tyder bestämt på att inskriften har varit mycket lång. Satsen »Och vardera av de tre långmödrarna ha sex barn» måste ha ingått i ett större sammanhang, där ristaren har redogjort för sin släkt. I annat fall blir den rätt meningslös. Att det genealogiska intresset hos vikingatidens nordbor var mycket stort, därom ha vi ju många vittnesbörd. En runsten vid Sandsjö i Småland (L 1240) har ristaren rest över sin far, farfar, farfars far, farfars farfar, farfars farfars far och farfars farfars farfar, alla namngivna. Också på Malsta-stenen i Hälsingland (L 1065) uppräknas sju släktled. Den versifierade delen av inskriften på Högby-stenen

¹ Ad. Noreen i *Xenia Lideniana* (1912), s. 3 f. Härtill verbet fno. *reyra*, fsv. *røra* 'begrava i stenröse'.

(Ög 81) börjar med orden: »Den gode bonden Gulle fick fem söner»; de uppräknas sedan vid namn. En av dem är morbroder till den man, som har låtit resa stenen. Inskriften på Kärnbosten har sannolikt varit av liknande art, sålunda mycket lång. Detta måste emellertid förutsetta, att den häll, varav vi ha ett fragment bevarat, har varit en del av ett större monument, vari ha ingått flera ristningsytor.

Detta leder ovillkorligen tanken till en gravkista. Hällens form pekar mycket tydligt i samma riktning. Inskriften i de båda långraderna har varit avsedd att rättvänd läsas från en och samma sida. Det är därför högst sannolikt, att hällen har stått rest på den ojämna kantytan (nedanför A-raden), som sålunda har vilat på jorden. Det blir då alldeles naturligt, att hällen är tjockast nedtill och avtager uppåt i tjocklek. Den beräknade längden, minst 150 cm., passar för en sidohäll i en gravkista. Sundby-hällen (Sö 117) är 196 cm., Eskilstuna-kistans sidohällar (Sö 356) ha varit 200 cm. Det övre kantplanet är omsorgsfullt tillhugget; det har varit avsett att uppbära en lockhäll. Det är svårt att tänka sig, att stenen kunnat tjäna något annat ändamål än som del av en gravkista av sten.

Inskriften är den enda i Södermanland med Rök-runor. Också från Uppland är en enda inskrift känd med dessa runor, funnen inom den gamla borgen på Björkö (L 334). Avståndet mellan Ärja och Björkö är icke stort. Vi föras till samma miljö och till samma tid. De båda inskrifterna tillhöra en grupp, som i stort sett härrör från 800- och 900-talen, Birka-tid. **t**-runans utseende och det relativt ymniga bruket av ordskillnadstecken tyder — såsom von Friesen framhållit (*Runorna*, 1933, s. 155) — på att Kärnbo-inskriften hör till de yngre av sitt slag. Runorna stå tätt packade mellan enkla ramlinjer, och stenen saknar för övrigt alla spår av ornamentik. Detta är endast vad man har att vänta. Det var först ett stycke in på 1000-talet, som djurornamentiken blev utnyttjad i Mälardalens provinserna för runstenarnas prydnad. — Ett ålderdomligt drag i språkformen är åtskillnaden mellan ursprungligt *b* och ursprungligt *f*: **sialbr**, men **-ulf**; det återfinnes i Rök-inskriften (**ualraubar**, **ualraubu**, men **-ulfar**, **tuulf**) men saknas fullständigt i 1000-talets inskrifter. För en tidig datering talar också bruket av **aft** (von Friesen, *Rökstenen*, 1920, s. 29), bevarandet av *hr* i **hraur** (*Altschwedische Grammatik*, § 312:1) och formen *langmøðrgu* (se ovan). Såväl runologiska som språkliga skäl hänvisa Kärnbo-inskriften till 900-talet. Den är den äldsta i Södermanland med 16-typig runrad.

Härmed stämmer också, att inskriften saknar alla spår av kristna drag. Att kasta upp stenrös över en död är ett utpräglat hedniskt begravningssätt. Det förekom visserligen, enligt de isländska källorna, även under kristen tid, men då med en föraktlig innebörd. Så begravdes endast trälar, ogärningsmän, gengångare, trollkarlar och fiender som man icke ville hedra. Enligt Grågås skulle fredlösas lik behandlas på detta sätt. Borgartings Kristenrätt bestämmer om vanskapta barn och missfoster, som man ej var skyldig att kristna och uppföda: »Ett sådant skall man föra till en ohelig plats och kasta stenrös över det (*reyra*), där varken människor eller husdjur gå förbi; det är den ondes oheliga plats.» Också under vikingatiden synes, åtminstone på västnordiskt område, röset ha varit en mindre hedrande grav än högen.¹ Men möjligen ha förhållandena i detta avseende varit skiftande i olika delar av Norden.

Men om inskriften sålunda är hednisk, så är det uppenbart, att ett gravmonument av detta slag, en gravkista byggd av sammanställda hällar, är efterbildning av kristna förebilder. Sådana känna vi ju till stort antal från 1000-talet, från Södermanland, Östergötland och Västergötland, måhända också från andra landskap. Det bäst bevarade exemplaret är Eskilstunakistan (Sö 356), som Sune Lindqvist har beskrivit och rekonstruerat. Kärnbo-hällen tycks vittna om att liknande gravkistor ha funnits under ett tidigare, förkristet tidsskede. Till tiden kommer den närmast de gotländska ornerade kalkhällar, som synas ha varit delar av gravkistor, om

¹ O. Almgren, *Vikingatidens gravskick* (i: *Nordiska studier*, 1904, s. 309 f.); Hj. Falk, *Begravelseterminologien i den oldnorsk-isländske litteratur* (i: *Festskrift til Professor Alf Torp*, 1913, s. 1 f.).

också byggda på ett något annat sätt.¹ Närmast kommer kanske den bekanta Tjängvide-stenen. Denna har en inskrift med samma slags runor som Kärnbo-stenen, en av de ytterst få gotländska med Rök-runor, och den erinrar i den språkliga formen slående om Kärnbo-stenen.

Måhända är det gravkistor av detta slag, som åsyftas med det i ett par runinskrifter belagda, men till sin innebörd dunkla ordet *likhus*; se ovan Sö 174 Aspö kyrka.

Tillsvidare är emellertid Kärnbo-stenen enastående i sitt slag på det svenska fastlandet. Det är inte omöjligt, att den med tiden kan få en bättre och fylligare belysning, genom sammanställning med andra fynd. När Eskilstuna-kistan kom i dagen, stod den tämligen isolerad och ensam i sitt slag. Sedan dess ha ett stort antal fynd gjorts på olika platser. Man kan åtminstone våga tro, att något liknande kan komma ske med dess föregångare, 900-talskistan, till belysning av det märkliga, men så bristfälligt kända skede i vår förhistoria, som man skulle kunna beteckna som Birka-tid eller, efter dess märkligaste minnesmärke, som Rökstenstid.

177. Kärnbo ödekyrka, Selebo hd.

Pl. 85.

Litteratur: D 8vo 19 (1, s. 21 f. och 2, s. 41); O. Hermelin, Selebo härads fornlemningar, s. 71, 135.

Avbildningar: Dybeck a. a., Hermelin a. a., Brate (ATA).

Runstenen, varav övre delen är avslagen, sitter inmurad i södra kyrkoväggen, inom vapenhuset straxt Ö om ingången från vapenhuset till kyrkan. Foten av stenen är dold under vapenhusets östra vägg.

Gråblå granit. Längd (den synliga delen) 1,58 m., bredd 0,65—0,70 m.

Ristningen är överallt fullt tydlig.

Inskrift:

ragna : let × raisa × stain × pina . . . × sun × kubbirnar × trenk × ufilan
           5   10   15   20   25   30   35   40 45

Ragna let raisa stein þenna . . . sun Guðbiarnar, dræng . . .

»Ragna lät resa denna sten . . . Gudbjörns son, en . . . yngling.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början, ej heller vid dess slut. Tydligt stungna äro 3 **g** och 7 **e**; 37 **e** har ett kort streck tvärs över hst. Ostungna äro 26 **k**, 27 **u**, 30 och 42 **i**, sannolikt även 20 **i**. Bst i 22 **a** är osäker; möjligen finnas spår av den, tämligen lågt ned på hst. Runan 43 har en tydlig bst för **I**; nedanför denna är ett litet stycke av stenytan bortslaget. Vänstra kanten av detta stycke liknar mellersta och nedre stapeln till ett **r**, men är ojämn. Det är tänkbart, att avflagringen har följt en huggen linje, bst till ett **r**, ehuru denna nu ej kan på någon punkt säkert konstateras. Runan 43 har sålunda sannolikt varit **I**; men även **r**, såsom alla föregående undersökare läst, är ej helt uteslutet. Övriga runor i ordet äro, om än kanske mattare än inskriften i övrigt, fullt tydliga. 42 **i** har ingen bst; däremot är bst i 44 **a** tydligt huggen.

Dybeck: **rakna, lit, pina, ufira**.² Hermelin: **rakna, lit, þena, uf(i)ra**. Brate: **ragna, let, þena, ufiran**.

40—45 **ufilan** är ett adjektiv i ack. sg. mask., attribut till *dræng*. Man måste förutsätta, att det har en berömmande innebörd; **trenk ufilan** är det eftermäle, som modern ger sin son. Det är

¹ Jfr F. Nordin, *Till frågan om de gottländska bildstenarnas utvecklingsformer* (i: *Studier tillägnade Oscar Montelius*, 1903, s. 142 f.).

² Senare, i ett tillägg (D 8vo 2, s. 41), anser Dybeck det möjligt att läsa **ufikan**, vilket han vill tolka som en form av *ofveigr*.

emellertid svårt att finna det ord, som döljer sig under inskriftens **ufilan**. Fvn. *úfælinn* 'orädd' (jfr no. och sv. dial. *fälen* 'rädd, modfälld'), som ur betydelsens synpunkt skulle passa väl, är icke tänkbart, då runan 44 är ett säkert **a**. Slutleden kan icke vara ett runsv. *fæll*, motsvarighet till da. *fæl*, no. dial. *fæl* 'hemsk, avskyvärd'. — Icke heller om man antager, att **ufiran** är den rätta läsningen, framkommer en enkel och sannolik tolkning. Det kan knappast ifrågasättas, att den döde i minnesinskriften har betecknats som *dræng oføran* 'en oför yngling' (av fsv. *ofør* 'ur stånd att fara, ofärdig, vanför, orkeslös', isl. *úfórr*). Det finnes, så vitt jag känner, icke något motstycke till att ett lyte skulle ha omtalats i en runinskrift.

Namnet *Ragna* förekommer även Sö 14. Det är kortnamn till de ganska vanliga kvinnonamnen på *Ragn-*: *Ragnhildr*, *-fríðr*, *-ælfæ* m. fl. *Gudbiörn* är särdeles vanligt i sörmländska inskrifter, speciellt i Södertörn: Sö 164, 235, 241, 244, 258(?), 306(?), 332, 344. För övrigt finnas endast några få, delvis mycket osäkra, belägg från Uppland och Gästrikland.

Sannolikt är *Ragna* moder till ynglingen, över vilken stenen är rest. Då hon ensam har låtit resa den efter »Gudbjörns son», innebär detta, att Gudbjörn redan är död och *Ragna* änka.

Kärnbo ödekyrka, Selebo hd.

I närheten av Kärnbo kyrkoruin finnas i ett par berghällar tvenne runristningar från sen tid. Den ena består av de tre namnen **karl · olaf · kustaf**. Om den andra, som har oklar mening, meddelar Hermelin (*Selebo härads fornlemningar*, s. 72), att »en ännu i Mariefred boende gammal man lärer tillika med sina bröder hafva i deras ungdom utfört detta arbete för att såmedelst i en framtid bereda fornforskare hufvudbry».

Mariefreds kyrka.

Enligt uppgift i *Prästerskapets Berättelse om Mariefreds kyrkas märkvärdigheter* (1700-talet) skall en runsten vara inmurad i kyrkans norra utbyggnad (sakristian); den är i så fall för närvarande dold under murbruk. Dybeck (*Svenska Runurkunder* 1, s. 22) förmodar, att den kommit från Kärnbo kyrka, varifrån bevisligen en myckenhet golv- och trappstenar togos vid stadskyrkans anläggning 1624.

178. Gripsholm, Kärnbo sn, Selebo hd.

Pl. 86.

Litteratur: L 928. J. Peringskiöld, *Monumenta Sudermanniae*; C. F. Ljungman, *En kort Beskrifning om Gripsholms slott* (1755), s. 22 (2 uppl., 1790, s. 33); R. Dybeck, *Runa* 2 (1874), s. 9 f.; O. Hermelin, *Selebo härads fornlemningar*, s. 71, 129; E. Brate o. S. Bugge, *Runverser* (ATS 10:1), s. 196 f.

Äldre avbildningar: Avritning av okänd, bifogad Törnflychts skrivelse 1730; Ljungman a. a., träsnitt (som synes ligga till grund för teckning i Liljegren, *Fullständig Bautil*); Hermelin a. a.

År 1730, den 4 februari, anmälde landshövdingen i Nyköping M. Törnflycht till Kansli-kollegium fyndet av en förut okänd runsten vid Gripsholm: »Wijd thet tillfället, at man låtit undangrafwa någon jord till Crono Wahu-bodens wid Gripsholm upskufwande utur wattnet och flyttiande bättre in på fasta landet, är en behållen Runesteen liggande en half aln under jorden uppå en liten af gråsteen formerad graf, på then fram för Slättet belägne så kallade Slättz Stallbacken blefwen nyligen upfunnen, hwilken Sten ingen wet något at berätta om, warandes han af en sådan form och påskreft, som bigående afritning utwjsar; Nu alldenstund detta är ett

gammalt Monument och Antiqt stycke, som neppeligen lærer hafwa kunnat tillförene af Antiqvarierne warit observerat; ty har iag funnit mig föranlåten thenne afrjtning, sådan som hon i orten har kunnat författas, Eders Excellencier och Höglåfl. Kongl. Cancellie Collegio hörsamst tillhanda sända, hemställandes Eders Excellenciers och Kongl. Collegii wälbehag, särdeles som ingen om then gamla Runska Skrifarten fullkommeligen underkunnig, så när i orten warit wjd handen, at man om thes afcopierande kan wara wäll säker, så wjda Eders Excellencier och Kongl. Collegium skulle finna at Antiqviteten dy medelst i någon mätto blefwe augmenterad, berörde Runesten i nogare observance låta taga. I medlertjd är han nu blefwen högre och jemt wjd marken uplagd, samt med gråsten ljka som förr under Scholat». (Efter kopia i Peringskiölds *Monumenta Sudermannicæ.*)

Då Ljungman 25 år senare avbildar stenen i sin Gripsholmsbeskrifning, hade den blivit rest, »på den närmare landet belägne Slotts-Holmen eller så kallade Stallbacken», sålunda i närheten av fyndplatsen. På Slottsholmen var terrängen ursprungligen bergig och ojämn, och här funnos »åtskillige byggnader, såsom Spannemåls Magasiner, Stall, Wagnshus och smärre hus för Domestiquer». Dessa revos efterhand, och marken planerades mot frihetstidens slut. I stället anlades här den s. k. rännarbanan, på ömse sidor om vägen upp till slottet. På den »Grundritning öfver Gripsholms Slott, författad år 1787», som åtföljer 2. upplagan av Ljungmans *Beskrifning*, finnes runstens plats angiven, mitt på den östra ytterkanten av ridbanan. I slutet av 1890 talet flyttades stenen ned till en udde i slottsparken nordöst om slottet, som uppkommit genom utfyllning i sjön i samband med vallgravens utgrävning. Här stod den på så låg mark, att den höst och vår vanligen var omfluten av vatten. År 1926 återfördes den till sin gamla plats på »rännarbanan», numera en gräsbevuxen plan utanför vallgraven.

Rödaktig sandsten. Höjd 2,06 m., bredd 0,67 (vid toppen) — 0,73 (över korsets mittpunkt) — 0,68 m. (vid foten). Inskriften på det hela taget väl bevarad och lättläst.

hikkulfr × **auk** × **aulfr** × **þair** × **letu** × **raisa** × **staina** × **þaða** × **at** + **broþur** || × **sin** × **kitilmut** · **auk** × **bro** ×
           5   10   15   20   25 30   35   40   45   50   55   60   65

iftir × **somu** × **mopur** × **sina** × **in** × **iruni** × **hiuk** × **broþir** + **hinar** ×
       70   75   80   85   90   95 100   105

Hælgulfr(?) ok Öyulfr þair letu raisa staina þaða at broður sinn Kætilmund ok bro æftir Somu, modur sina. En Bruni(?) hiogg, broðir hennar.

»Hälgulv och Öulv de läto resa båda stenarna efter sin broder Kätilmund och (gjorde) bro efter Soma, sin moder. Men Brune, hennes broder, högg (runorna).»

3 **k** och 4 **k** äro båda säkra, med tydlig bst; jfr upprepningen av **i** i 25—30 **raisa**. 22 **e** har tydlig prick; däremot saknas sådan i 50, 53, 66, 102 **i**. 72 **o**: av nedre bst finnes endast h. delen. 73 **m**: övre delen av hst borta. 86 **i** är säkert; stenytan är här väl bevarad, och något annat än **i** har icke varit ristat. 91 **h**: en stor fördjupning mitt på hst; möjligen har den uppstått vid själva ristningen; endast ett par svaga spår av bst:s spetsar finnas kvar. — Intet sk vid inskriftens början och efter 43—48 **broþur**. Efter 105 **r** ett stort ×, som liknar en **a**-runa.

Liljegren: 1—8 **huikulfr**, 22 **i**, 43—48 **is** × **mopur**, 79 **r**, 86 **i**. Dybeck: 43—48 **broþur**, 79 **r**, 86 **i**. Hermelin: 1—8 **hikulfr**, 22 **i**, 86 **i**. Brate: 1—8 **hikkulfr**, 22 **i**, 86 **i**, 101—106 **hinara** ×.

1—8 **hikkulfr** är tydligen ett mansnamn sammansatt med **-ulfr**. Oklar är däremot förleden. Den måste ju med sina två **k**-runor innehålla ett ristningsfel. Sannolikt är 3 **k** fel för **l** och namnet identiskt med Sö 188 **hilgulfr** och Sö 352 **aikufra**. Dessa tre sörmländska former böra sammanställas med ett mansnamn på en Närke-sten, L 1025 Lungar, Götlunda sn, vilket Brate har läst **helgulfr**. *Hælgulfr* är emellertid ett mycket egendomligt namn, det enda kända med en förled

Hælg. Måhända är det ingen tillfällighet, att alla de fyra beläggen härröra från Södermanland och Närke. Namnet kan ha haft en geografiskt begränsad utbredning. Frågan kompliceras något därav, att på en västmanländsk sten (L 998 L. Kyringe, Björksta sn) förekommer ett namn **higulfr**, vilket snarast bör återges som *Hægulfr* och sammanställas med fsv. *Hegholwir* (SD 3, s. 99, Öster-Lövsta sn, Uppl., o. 1312). Brate förmodar (*Meddelanden från Nordiska Museet* 1897, s. 11), att *Hælgulfr* och *Hægulfr* äro olika utvecklingsformer av samma namn; förmodligen tänker han sig det senare uppkommet genom dissimilation. Bugge antager, att Gripsholm-stenens **hikkulfr** avser ett *Ingulfr*. — *Oyulfr* förekommer i ännu en sörmländsk inskrift (Sö 196). Från medeltiden finnas några få belägg för namnet *Ølf*. — *Kætilmundr* är vida vanligare. — Kvinnonamnet *Soma* saknar kända motsvarigheter. Bugge vill i stället utläsa 71—74 **somu** som *Sqmu* eller *Sqmu* (och han hänvisar till forntyska mansnamnet *Samo*). — 86—90 **iruni** kan knappast tolkas utan att man antager en felristning. Liljegren förmodar *Truni*; Bugge *Bruni* (likaså Brate, *Svenska runristare*, s. 125). Det senare är ju ett välkänt mansnamn, som bl. a. förekommer å Sö 187 Harby, L 685, 709, 722, 723 (D I: 86, 85), 1029, 1038, Ög 92.

Bugge antager, att sista delen av inskriften utgör ett verspar:

en *Bruni* hiogg,
broðir hennar.

Detta talar givetvis i någon mån för att suppleringen till *Bruni* är riktig.

Av inskriften framgår, att Sö 178 tillhört ett dubbelstensmonument, rest vid en vägbro. Utom detta har *Bruni* tydligen också ristat Sö 177 i Kärnbo kyrkoruin. Jämte den slående likheten i ornamentiken bör observeras formen **let** Sö 177, **letu** Sö 178, kanske också utelämnandet av bistavar i **pini** (för **pina**) Sö 177 och **iruni** (för **bruni**) Sö 178 och överhuvud taget den ortografiska osäkerheten (**ufilan** Sö 177, **hikkulfr**, **raisa** Sö 178).

179. Gripsholm, Kärnbo sn, Selebo hd.

Pl. 87.

Litteratur: L 927. J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 106; D 8vo 20 (1, s. 22 f.; 2, s. 41); C. Säve, *Runstenen vid Stora Fjuckby i Upland* (i *Nordisk Universitets-Tidskrift*, årg. 3, 1857), s. 117 not; S. Grundtvig i [*Dansk*] *Historisk Tidskrift*, 3 Række, Bd 5 (1866—67), s. 602; C. Rosenberg, *Nordboernes Aandsliv* 1 (1878), s. 81 f.; O. Hermelin, *Selebo härads fornlemningar* (ATA), s. 71, 127; E. Brate o. S. Bugge, *Runverser* (ATS 10:1), s. 194 f.; A. Noreen, *Altschwedische Grammatik* (1904), s. 485; F. Braun i *Fornvännen* 1910, s. 99 f.; O. von Friesen, *ibid.* s. 199 f.; E. Olson, *Yngvars saga víðförla* (1912), s. 59; O. von Friesen, *Runorna* (1933), s. 193.

Äldre avbildningar: Liljegren, *Fullständig Butil* (ATA), och efter denna teckning i *Runlära*, Pl. III; en annan teckning, trol. av Liljegren, i *Södermanlands Fornminnesförenings arkiv*; D 8vo 20; Hermelin a. a.; Brate (ATA).

Liljegren uppger, att han år 1827 funnit denna runristning »i ett torngolf på Gripsholms slott». ¹ Tornet var det östra, det s. k. Teatertornet, och stenen låg i bottenvalvet, såsom tröskel i dörröppningen mellan detta valv och huvudbyggnaden. De båda ändarna voro inkilade under dörrrens sidomurar, dock endast obetydligt, och hela ristningsytan var fri. Emellertid befann sig ristningen i mörker, och ville man undersöka den, måste lykta användas. Sedan förslag från flera håll framstälts om stenens frigörande, uttogs den år 1930 från tornkällaren och uppställdes

¹ Enligt Dybeck (D 8vo 1, s. 24) skulle Liljegren år 1821 (tryckfel?) ha blivit »af Slottsvaktmästaren Wallin gjord uppmärksam på denna Runsten». I E. A. Ortmans *Beskrifning öfver Gripsholms slott* (1822) och i A. L. Stiernelds *Gripsholms slott* (1825) omtalas ännu endast en runsten såsom känd, nämligen Sö 178. Däremot säges i G. A. Peyrons *Manuel des Voyageurs qui visitent ... Gripsholm* (1836): »La pierre runique, découverte il y a trois ans par le professeur Liljegren, antiquaire de royaume, est bien conservée et se trouve au fond de la tour orientale ...»

på gräsplanen utanför vallgraven, på östra sidan om uppfartsvägen till slottet och ett litet stycke från den andra Gripsholm-stenen, Sö 178.

Teatertornet grundlades under Erik XIV:s tid och blev fullbordat på 1590-talet. Stenen var, då den på 1820-talet anträffades, »fläcktals öfverdragen med tjära, som hårdnat nästan till sten» (Dybeck). Sannolikt har väl tjäran täckt stenen redan då den inlades som tröskelsten i tornkällaren. Detta kunde tyda på att den har hämtats från någon äldre byggnad, där den varit utsatt för från ett takfall neddrypande tjära. Man tänker då givetvis närmast på kartusianerklostret i Mariefred, som revs på 1500-talet och vars murar användes som material för det nya slottsbygget. Men även om denna förmodan skulle vara riktig, kommer man därmed ej närmare frågan, var stenens ursprungliga plats kan ha varit.¹

Stenen är ett vackert block av grå granit, längd nära 2 meter, bredd (över slutspiralen av ormslingan) 1,05 m.

Ristningen är ovanligt enkel och konstlös, något som har framhållits både av Dybeck och von Friesen. »En stor sak tyckes här ensam hafva ordet» (Dybeck). Ett inskriftsband har lagts runt omkring stenytan, bildande en fyrkant med avrundade hörn; de båda ändarna äro nedtill på mitten invikta och den längre slutändan upprullad i en spiral. Den enda utsmyckningen består i att bandet vid inskriftens början blivit utrustat med ett enkelt ormhuvud sett ovanifrån. Ristningens linjer äro påfallande ojämna och förråda, att den ej blivit utförd av någon kunnig och van mästare. Den är visserligen grunt huggen, men synnerligen väl bevarad. Och inskriften måste därför betecknas som på det hela taget tydlig och lättläst.

Den är följande:

× tula : lit : raisa : stain : þinsat : sun : sin : haralt : brupur : inkuars : || þair || furu : trikila : fiari : at :
                   5   10   15   20   25   30   35   40   45   50   55   60   65   70
 kuli : auk : a : ustarlar : ni : kafu : tuu : sunar : la : a sirk : lan : ti
                   75   80   85   90   95   100   105   110

Tola let raisa stein þensa at sun sinn Harald, broður Ingvars.

*Þair foru drængila   fiarri at gulli
 ok austarla   œrni gafu,
 dou sunnarla   a Særklandi.*

»Tola lät resa denna sten efter sin son Harald, Ingvars broder. De foro manligen fjärran efter guld och österut gävo örnen (mat), dogo söderut i Særkland.»

Till läsningen: 6 i, 28 i, 59 i, 71 k och 89 k äro alla ostungna runor. Icke heller 19 i är stunget; en fördjupning finnes visserligen på staven, men alltför högt upp, för att den skulle avse att beteckna ett e. 32 r: runans form är egendomlig; troligen ett u, som blivit rättat till r. Båda bst äro tydliga och säkert ristade; mellan dem har en liten flisa av stenytan fallit bort, sannolikt vid själva huggningen. En liknande kombination av r och u förekommer i inskrifterna Sö 195 och 287; även där avses r.² 49—52 þair har tillagts innanför slingan. 54 u: t. v. om hst finnes visserligen en fördjupning, liknande bst av ett a, men den är sannolikt en naturlig bildning, icke ristad. 63 är a, icke k. 103 a: t. h. tydlig bst, även t. v. ett kort stycke av bst. 105 i synes

¹ O. von Friesen, som liksom F. Braun framhåller sambandet mellan Gripsholm-stenen och Strängnäs-stenen Sö 279, förmodar, att båda stenarna »troligen äro införda till sina nuvarande platser från en gård, belägen mellan Strängnäs och Gripsholm». Dybeck håller för sannolikt, att Gripsholm-stenen ursprungligen har hört hemma på gravfältet vid Finsta backe, ej långt från slottet.

² På Fjænnleslev-stenen, Sjöland (DRm III, 20) förekommer ett liknande fall: ett u har ändrats till r genom att en liten inbuktning tillsatts bistaven (första runan i rispi).

icke ha vare sig bst (till **a**) eller prick (till **e**). — Sk efter 78 **a** ej fullt säkert. Möjligen finnes sk även efter 103 **a**; stenytan är här skadad.

Liljegren: **pensat**, **hauart**, **fāuru**, **trikilk**, 75—77 **aug**, **i : sark : lanti**. Dybeck: **pinsat** (å teckningen **pensat**), **haualt**, **fāuru**, **trikilk**, **i · sark : lan : ti**. Hermelin: **pensat**, **haralt**, **fāuru**, **trikilk**, **i · sark · lanti**. Brate: **pinsat**, **haralt** (r rättat från **u**), **furu**, **trikila**, **i · sark : lanti**.

Liljegren ger av inskriften följande tolkning (*Runlära*, s. 107): »Tola lät resa sten denna efter sin son Haward, Ingvars broder (Ingwar war således ej hennes son). De foro manligen fjerran till ... och vidare östligt om ... dogo söderut i Saraceniskt land». Otolkade kvarstodo sålunda ännu uttrycken **at : kuli** och **austarlar : ni : kafu**. Den riktiga lösningen gavs i båda fallen av S. Grundtvig, som återger inskriftens senare del sålunda:

*þeir fóru drengila fiarri at gulli
ok austarla erni gáfu
dóu sunnarla í Serklandi.*

C. Rosenberg och E. Brate betvivlade visserligen, att prepositionen *at* skulle kunna användas på detta sätt, men tolkningen »efter guld, för att vinna guld» fick bestämt stöd av Bugge, som framhåller att *at* med dativ i denna betydelse är vanligt både i fornsvenska och isländska: fsv. *fara at fiskum*, isl. *fara at féfngum*, *at landskyldum* o. s. v. Att det just var utsikten att vinna rikedomar, som lockade nordmännen mot öster, därom finnas flera andra vittnesbörd både på runstenar och i den isländska litteraturen.

Gripsholm-stenen är rest över Harald, broder till Ingvar, ledaren för det berömda vikingatåget i österled. Det är anledningen till den ovanligt stolta inskriften. Denna ger oss bl. a. den intressanta upplysningen, att färden först gått österut till Ryssland, där strider utkämpats, och sedan söderut till Särkland, där de båda bröderna fallit. Med Särkland, d. v. s. saracenernas land, avses troligen de av tatariska stammar bebodda länderna kring nedre Volga och Kaspiska havet. Man kunde också, såsom O. Montelius framhållit (i *Fornvännen* 1914, s. 111) tänka på de vid Svarta havets kust, i Mindre Asien, boende saracenerna. I så fall skulle Ingvarståget ha gått, icke över Novgorod och utefter Volga, utan den västligare vägen uppför Dyna och utför Dnjepr.

Inskriftens formulering kan tyda på att Tola icke varit moder till Ingvar och att Harald och Ingvar sålunda varit halvbröder. Men möjligt är väl också, att bröderna fått var sitt monument, att de varit resta vid sidan av varandra på samma plats, och att Ingvars sten tyvärr är försvunnen. I varje fall är fadern död, eftersom modern, Tola, ensam reser stenen. Namnet **tula** torde vara ett smeknamn, en kortform för kvinnonamn som *Þorlaug*, *Þorleif* o. a., med det uddljudande *þ* ersatt av *t*, liksom i *Tum(m)i* till *Þormodr*, *Þormundr*.¹ Det är känt från flera andra runinskrifter: **tula** Ög 212 (L 1163), L 456, 1351, **tola** Ög 156 (L 1099), **tula** DRm V, 4, fda. *Tola* (O. Nielsen). Jfr *Tolir* Sö 293. *Haraldr* är under vikingatiden i Mälardalskapen ett mindre vanligt namn. Det förekommer på en annan sörmländsk runsten (Sö 242) och på en uppländsk (L 721 Karksta, Vårfrukyrka sn). Dessutom finnas ett västgötskt belägg (T 112) och ett småländskt (L 1229). Lundgren betecknar det som under medeltiden »vanligt». Men av hans belägg framgår tydligt, att det varit vida mera i bruk i götalandskapen (Småland, Östergötland, Västergötland, Värmland) än i Mälardalen.

Utom Gripsholmsstenen äro ännu ett par runstenar i Södermanland resta över män, som ha fallit med Ingvar i Särkland: Sö 131, 279 och 281. Prepositionen är alltid *a* (icke *i*): **o sirkianti**

¹ Om substitutionen *t* för *þ* i kortnamn (smeknamn) se senast J. Brøndum-Nielsen, *Gammeldansk Grammatik* 2 (1932), s. 23, med där cit. litt. Jfr *Tofi* Sö 283, *Toki* Sö 252 och *Tosti* Sö 254. Anmärkningsvärt är, att dylika kortnamn äro vida vanligare i östra delarna av Norden än i de västra. Av samma slag äro t. ex. *Sibbi* Sö 183, *Gubbi*, *Gufi* Sö 64 (kortnamn av *Guðfastr* o. dyl.), *Ubbi* Sö 255, *Gulli*, *Tumi* (av *Þormundr* o. dyl.).

Sö 131, 281, **a serkl...** Sö 279. Jfr *a Ænglandi* Sö 46 (160), 166 (Sm 5, 27, 29, L 764, 1016, 1233, men **i:aklati** L 1239), **a lf:lanti** Sö 39, **o:lakbarpa lanti** Sö 65, **a:sahks:lanti** Sö 166, **a:kut:lanti** Sö 174 liksom också **a:lanti** Sö 338.

Senare delen av inskriften är, såsom redan nämnts, avfattad i metrisk form. Den utgör tre verspar i fornyrdeslag.

180. Harby, Kärnbo sn, Selebo hd.

Pl. 88. Pl. 14: B 1149.

Litteratur: B 1149, L 931. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, F 1 5: 2 och Monumenta Sudermanniae; O. Hermelin, Selebo härads fornlemningar, s. 72, 143.

Äldre avbildningar: Peringskiöld a. a. (och B 1149); Hermelin, a. a.; Brate (ATA).

Från Harby till Ärnäs prästgård leder en gångstig genom skogen. Straxt innan man passerar gränsen mellan ägor, markerad av en gärdesgård, ligger invid högra sidan av stigen, när man kommer från Harbyhållet, ett stort jordfast stenblock. På den lodräta sydvästra sidan av stenblocket finnas resterna av en svårt skadad runinskrift. På vänstra sidan synes omkr. 60 cm. av runslingan, på den högra omkr. 30 cm. Däremellan ett enkelt kors. — Ristningens plats finnes utmärkt å Geologiska kartbladet »Södertelge».

I *Ransakningarna* 1667—84 uppgives, att »emillan Kiärnbo Prästgårdh och Harby i Kärnbo Sochn finnes en stor sten påskrifwen». Peringskiöld tillägger, att inskriften har blivit »af Swediande fördärfwad». Tydligen var den redan vid slutet av 1600-talet till större delen avflagad, så att endast några få runor funnos kvar. Peringskiöld har endast iakttagit den vänstra runslingan, den högra upptäcktes av Hermelin och korset av Brate.

Inskrift:

r · li - - ai   r · ilka · kup · hialbi
                   5   10   15   20

r [let reisa]   -r Helga. Guð hialpi

»... lät resa ...   Helges ... Gud hjälpe ...»

Av 4 [t] finnes kvar endast något av v. bst, av 5 [r] nedersta spetsen av bst. För ett **litu** finnes knappast plats, och inskriften måste därför ha börjat med ett enda namn. Av ristningens allmänna utseende skulle man annars ha velat förmoda, att den börjat med flera namn. Av 20—21 **bi** finnes endast övre delen.

181. Helanda, Kärnbo sn, Selebo hd.

Pl. 191.

Litteratur: D 8vo 25; O. Hermelin, Selebo härads fornlemningar, s. 72, 141.

Runstensfragmentets ursprungliga plats är markerad på Geologiska kartbladet »Södertelge». Den var på Mariefreds s. k. Södra skog, invid själva gränsen mellan Kärnbo och Taxinge socknar, som tillika i äldre tid var gräns mellan Selebo och Öknebo härader, i det lilla hörn som gränsen bildar SÖ om det på generalstabsbladet utsatta men numera försvunna torpet Runsten. Ett 20-tal m. N om den nyanlagda landsvägen står invid en liten skogsväg ett rågångsröse, och 4 m. SV om detta var runstenens plats. Den äldre sträckningen av landsvägen gick straxt N

härom, och mitt för runstens plats utgick en väg till Helanda. Inskriften var vänd mot söder. Några fornlämningar finnas ej i närheten, men troligen har en forntida väg gått fram förbi stenen. Om runstenar vid gränsen mellan härader se även Sö 292 och 298.

Redan då runstenen först omtalas av Dybeck, fanns endast en del av fotstycket kvar. Det övriga torde, förmodar Dybeck, vara nedlagt i landsvägsbanken.

Sedan 1930 förvaras fragmentet i Mariefreds kyrka.

Röd sandsten. Omkr. 1,20 × 0,50 m.

Inskrift:

kuþ · hielbi ·

5

Guð hielþi

»Gud hjälpe . . .»

6 e har säker prick, är icke a eller o (Dybeck).

182. Läggesta, Kärnbo sn, Selebo hd.

Pl. 191.

Runstensfragment, funnet omkr. 1920 av telefonarbetare vid anläggning av en ledning, SÖ om vägskalet mellan landsvägen Södertälje-Strängnäs och den därifrån utgående vägen ned till Mariefred, på Marielunds (tidigare Läggesta) ägor. Förvaras nu i Mariefreds kyrka.

Röd sandsten.

Inskrift:

: sun : sin : uikik · ha

5

10

sun sinn Viking. H[ann]

». . . sin son Viking. Han . . .»

Mansnamnet *Vikingr* finnes även i Sö 54, 197 och 203 (de båda sistnämnda avse samma person). Dessutom finnes en trestavig form *Vikingi* Sö 269. Från uppländska inskrifter finnas 7 à 8 belägg, från småländska ett eller två (Sm 11 och 10), från västgötska ett (L 1326). Medeltida källor ha några få, spridda fall. Vanligare synes namnet ha varit i Norge.

183. Viggeby, Kärnbo sn, Selebo hd.

Pl. 88, 89. Pl. 7: B 738.

Litteratur: B 738, L 933. J. Bureus, F a 6 (Sudromanniæ n:r 6), F a 5 (n:r 509); Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, F 1 5: 2 och Mon. Sud.; O. Hermelin, Selebo härads fornlämningar, s. 72, 137, 159; F. Burman i Nova Acta R. Societatis Scientiarum Upsalensis, Vol. V (1792), s. 311.

Äldre avbildningar: Peringskiöld (F 1 5: 2, B 738); Hermelin a. a.; Brate (ATA).

Runstenen står omkring 200 m. Ö om Viggeby, invid vägen till Harby. Bakom stenen ligger ett gravfält med stensättningar och rösen, särskilt en stor rund hög rakt i S, Selebo härads största gravhög (Dybeck). Platsen är utmärkt å Geologiska kartbladet »Strengnäs».

Inskriften var känd redan av Bureus, »afskrifven af Jacob Person Saltp. förest.»; den säges stå »widh Grijpsholms diwrgård». I *Ransakningarna* omtalas den på följande sätt: »Widh Wiggeby een 2 aln. högh steen påskrifwen medh runska bookstäfwer, der straxt hoos een stoor Jordh höögh, men ingen relation der om kunigh»; »Wijd Wiggby i Kernbo Sochn uthi deras åkergäle straxt wijdh byn finnes en runsteen medh sin skrift och fulla behålne bookstäfwer, diupt uth hugne, och i Söder straxt der hoos en högh trin kulle.»

Granit. Höjd 1,10 m., bredd 0,87—0,88 m. Ristningen är synnerligen djup och tydlig.

Inskrift:

: sibi : auk : rusia : auk : krifi : þir : raistu : stin : þansa : at : sluru : faður : sin

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Sibbi ok Rysia ok krifi þær raistu stein þensa at Sloru, faður sinn.

»Sibbe och Rysja och . . . de reste denna sten efter Slora, sin fader.»

Det märkligaste i inskriften är dess fyra säregna personnamn. *Sibbi* är kortnamn av *Sighbiorn*. Det är icke ovanligt i svenska inskrifter; i Södermanland finnas ytterligare ett par belägg (Sö 273, 288 och 305).¹ *Slora* förekommer även på en runsten på Oknö, Uppland (L 710). De båda övriga äro f. ö. okända. *Rysia* kan, säger Brate (ovan s. 67), »svårligen vara annat än fiskredskapet, nsv. *ryssja*, brukat som öknamn åt någon avliden släkting, efter vilken en av bröderna i Sö 183 Viggeby uppkallats».

184. Årby, Kärnbo sn, Selebo hd.

Pl. 89. Pl. 7: B 739.

Litteratur: B 739, L 932. *Ransakningarna* 1667—84; O. Hermelin, Selebo härads fornlemningar, s. 72, 139; R. Dybeck, *Runa* (fol.) 2 (1874), s. 9.

Äldre avbildningar: Peringskiöld (F 1 5: 2, B 739); Hermelin a. a.; Brate (ATA).

Runstenen står straxt V om Årby, invid landsvägen. Platsen är markerad å Geologiska kartbladet »Strengnäs».

I *Ransakningarna* omtalas, att »widh Årby finnes och på Skogen en stor Sten Skantz och widh byn een Runnesteen»; »Uthi Åhrby gärde wijd byn finns en backe i anseende til en ättebacke och en uprest runsteen med sin skrift på den ena sijdan, hwilken at afskrifwa wil god och beqwemligh tijd til». På Peringskiölds teckning av runstenen vid »Årby, widh stoora Landzvägen», synes gravfältet runt omkring stenen, med högar och stensättningar. Ännu på Dybecks tid funnos här »3 små grafkullar af 16 förstörde». Och Hermelin omnämner invid runstenen »rudera efter två stensättningar».

Granit. Höjd 1,38 m., bredd 0,60—0,22 m. Ristningen är ganska tydlig.

Inskrift:

hermuþr : lit : raisa × stin × þinsa × at × al + brupur × sin × kupan × kup hialbi anta + hans ×

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60

Hærmoðr let raisa stein þensa at Hall(?), broður sinn goðan. Guð hialpi anda hans.

»Härmod lät resa denna sten efter Hall(?), sin gode broder. Gud hjälpe hans ande.»

Till läsningen: 2 e har svag prick, dock sannolikt huggen. 9, 22 och 37 i äro däremot ostungna. 27 l säkert.

¹ Om namnet *Sibbi* se numera R. Kinander i *Smålands runinskrifter* (1935), s. 80.

Peringskiöld: **hirmuþr**, Hermelin och Brate: **hermuþr**.

Om namnet Härmod se *ANF* 49 (1933), s. 87. Tolkningen av **al** som (ack.) *Hall* är givetvis mycket osäker. Detta namn är annars icke belagt i Sverige under vikingatiden. I medeltida källor finnes ett belägg, från Dalarne. I Norge är det »föga brukligt», däremot »synnerligen vanligt på Island allt ifrån landnamstiden» (Lind).

185. Ärnäs, Kärnbo sn, Selebo hd.

Pl. 7: B 742.

Litteratur: B 742, L 929. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, F 1 5: 2 och Mon. Sud.

Avbildningar: Ransakningarna (enkel teckning); Peringskiöld a. a. (och B 742).

Enligt *Ransakningarna* fanns en sten med runinskrift »wijdh förstudören i Kernbo prästegårdh»; avbildningen ger vid handen, att det blott var ett stycke av en runsten. Peringskiöld fann den i »Kärnbo Prästegårds Förstugu tröskel». Den har sedermera förkommit.

Inskrift:

× × × **ui**   **lbi** × **þaim** × - - - -

186. Ärnäs, Kärnbo sn, Selebo hd.

Pl. 7: B 741.

Litteratur: B 741, L 930. J. Peringskiöld, F 1 5: 2 och Mon. Sud.

Liksom Sö 185 ett mindre fragment, som dock ej kan ha tillhört samma runsten. Numera förkommet.

Inskrift:

lauk · ta

187. Harby, Toresunds sn, Selebo hd.

Pl. 90. Pl. 7: B 734.

Litteratur: B 734, L 934. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Mon. Sud.; O. Hermelin, Selebo härads fornlemningar, s. 195, 255; E. Brate, Svenska runristare (1926), s. 57.

Äldre avbildningar: Peringskiöld a. a. (och B 734); Hermelin a. a.; Brate (ATA).

Runstenen står straxt N om Harby, invid vägen från Mariefred till Stallarholmen. Ett stycke S om Harby ligger den större gården Hista, efter vilken stenen också stundom benämnes. Platsen är markerad å Geologiska kartbladet »Strengnäs».

Runstenen omtalas i *Ransakningarna* på följande sätt: »Wid en gårdh be^d Harby brede widh Landhzwäghen som leder åth Ehringzholm står upreest en Steen 1 alns breedh och 2 alnar högh, bookstäfuer som ther uppå warit haffua ähre så föråldrade och förfalne att the icke kunne läsas, hwadh samma steen hafuer betydha ähr icke i Mannaminne.» Enligt Dybeck (anteckningar i ATA) fanns ännu 1861 i närheten av stenen en mängd små gravkullar. — »En arbetarhustru i Harby förklarade, att det var många, som säga, att det är något underligt med denna runsten. När man går förbi den, rasslar det alltid så besynnerligt bakom, och det är, som om någon skulle kasta sand på stenens baksida. Hon hade många gånger varit rädd för stenen,

och först hon kom till Harby, tordes hon knappt gå förbi den till källan efter vatten om kväl-
larne» (Brate). Stenen restes år 1861 på Södermanlands Fornminnesförenings bekostnad.

Granit. Höjd 1,78 m., bredd 0,54—0,77 m. Ytan är alldeles slät och jämn. Ristningen är synnerligen väl utförd och likaledes väl bevarad, alltigenom tydlig och lättläst.

Inskriften är följande:

× **þair** **þurþr** × **auk** × **bruni** × **auk** × **tiðkumi** × **letu** × **raisa** × **stin** × **þensa** × **aftir** × **syiþbalka** × **fapur** ×
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
sin × **kup** × **hialbi** × **isolu** × **hans** ×
65 70 75 80 85

Þair Þorðr ok Bruni ok Tiðkumi letu raisa stein þensa æftir Sviðbalka, faður sinn. Guð hialpi sialu hans!

»Tord och Brune och Tidkume läto resa denna sten efter Svedbalke, sin fader. Gud hjälpe hans själ!»

Till läsningen: 29 och 42 **e** äro tydligt stungna, likaså 52 **y**. 46 **a**, icke **e**.

Namnet *Bruni* förekommer även Sö 178 Gripsholm, *Tiðkumi* även Sö 205 Överselö och Sö 293 Elltomta, Grödinge sn. Utom dessa tre belägg i Södermanland är *Tiðkumi* belagt ett par gånger i Uppland, dels L 385 Skälby, Järfälla sn, och dels som namn på en i Enköpingstrakten verksam runristare (L 677 Hässleby, Villberga sn, L 714 Enköping, L 736 Väfteby, Enköpings-Näs sn, D I 104 Tjursåker, Vårfrukyrka sn). Om namnet se E. Brate, *Svenska runristare*, s. 61. — *Sviðbalki* är ursprungligen ett binamn, här brukat som personnamn. Som binamn är det känt från Landnámabók. Troligen har ordet *sviðbalki* haft samma innebörd som *sviðbrandr* (också använt som binamn, se Lind); no. *sviðbrand* betyder enligt Ross en 'bjälke över eldstaden att hänga kitteln på'. En sådan, som givetvis var ett allmänt inventarium i stugan, blev sotig och avsvedd; ordet passade därför bra som vedernamn. Det tyckes f. ö. icke vara känt från östnordiskt område. *Balki* förekommer ensamt såsom personnamn under vikingatiden (Lind). — I 77—81 **isolu** ha de båda första runorna blivit omkastade.

Enligt Brate är ristningen möjligen av Balle. Vissa ornamentala detaljer erinra påfallande om ett par Strängnässtenar (Sö 279, 281, 276), men mot samma ristare talar den olika formen av **b**- och **r**-runorna.

Herresta, Toresunds sn.

R. Dybeck uppgiver (*Runa*, fol., 2, s. 20), att han år 1856 av flera personer i Toresund fått höra, att en på två sidor ristad runsten har stått vid utgårdens Edby under Herresta, helt nära körvägen mellan Toresunds kyrka och Herresta. Den skulle någon tid förut ha blivit söndersprängd och använd som fyllnad i en grav. Dybeck upprepar detsamma i sin reseberättelse från 1861 (ATA) och i brev till lektor H. Aminson i Strängnäs (²⁴/₃ och ²³/₇ 1863, Södermanlands Fornminnesförenings arkiv). »Han måste finnas; visst tio män påstodo det. Kunde blott ett l. ett par stycken af stenen finnas, vore mycket vunnet.» Sannolikt har emellertid Dybeck blivit vilseledd av opålitliga sagesmän. O. Hermelin, som förgäves gjort efterforskningar, skriver (*Selebo härads fornlemningar*, s. 194): »Enligt trovärdiga personers uppgift (bland andra kyrkoherdens) var den af Herr Dybeck omnämnda runstenen, hvilken af Assessor Grewesmühl på Herrestad skulle hafva blifvit sönderbokad till vägfyllnad, visserligen betäckt med hvarjehanda figurer och bokstäfver, men desse hade med krita blifvit ditsatta af skolgossar. En rusig person hade för Herr Dybeck berättat, att det var en runsten.»

188. Åkerby, Toresunds sn, Selebo hd.

Pl. 90.

Litteratur: O. Hermelin, Selebo härads fornlemningar, s. 195, 207, 211, 263, 265; R. Dybeck, Runa (fol.) 2 (1875), s. 20.

Äldre avbildningar: Hermelin a. a.; Brate (ATA).

Ristningen, som är upptäckt av Olof Hermelin, befinner sig i en hage SÖ om Åkerby, på den övre sluttande sidan av ett jordfast stenblock. Marken runt omkring, som är mycket stenig, innehåller resterna av ett större gravfält. Enligt Hermelin funnos här 27 låga stensättningar och kummel och 15 låga gravhögar. Större och tydligare äro de gravhögar, som ligga längre upp i backslutningen. Hagen är genom åkrar skild från Åkerby.

Ristningen, som är nästan cirkelrund, är mycket grund och svårläst. Mest otydligt är huvudet och de två första runorna samt slutet. Höjd 1,50 m., bredd 1,62 m.

Inskrift:

purui : lit : kira + mirki : þitsa : at : morþa : auk : kuni : auk : halftan : auk : hilguflr : alt : boþur : sin

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65

Þyrvi let gærva mærki þetsa at Morða, ok Gunni ok Halfdan ok Hælgulfr(?) at broður sinn.

»Tyrvi lät göra detta minnesmärke efter Morde, och Gunne och Halvdan och Hælgulv efter sin broder.»

Till läsningen: 7, 10, 14, 19, 51, 67 i äro ostungna, likaså 9, 33 k. Däremot har 53 g tydlig prick. Alla runor i 50—57 **hilguflr** säkra. — Hermelin: 6—8 **let**, 33—36 **kuma**, 47—57 **uak**: **hilkufast**; Brate: **lit**, **kuna**, **a[uk]**: **hilgufli**: **i**. — Typiskt för ristningen är, att bistavens rundel i **þ** är mycket stor; den når i regeln till slinglinjen både upptill och nedtill.

Inskriften har flera fel: **r** är uteglömt i 61—65 **b[r]oþur**, möjligen också **u** i 9—12 **kir[u]a**, ett **l** är oriktigt tillagt i 58—60 **alt**, ordningen mellan två runor har blivit omkastad i 54—57 **uflr**. **o**-runan, som har den yngre formen med bistavarna gående tvärs över huvudstaven, betecknar o-ljud i **b[r]oþur**, därför väl också i 25—29 **morþa**.

Kvinnonamnet *Þyrvi* är i svenska runinskrifter endast sparsamt belagt. Utom i denna sörmländska inskrift förekommer det i tre uppländska (L 76 Focksta, Hagby sn, L 483 Skånella kyrka, L 561 Viby (S:t Olovs sn) och två västgötska (T 92 Blidsbergs kyrka och nyfunnen vid Veland, Väne-Åsaka sn). Ur medeltida källor anföras Lundgren och Brate ett enda belägg. Ett mansnamn *Morði* synes f. ö. icke vara känt. *Gunni* är ett kortnamn till mansnamn på *Gunn-* (*Gunnarr*, *Gunnbiorn*, *-ulfr* m. fl.). Det finns i flera andra sörmländska inskrifter (Sö 62, 69, 102, 233, 234). *Halfdan* förekommer även Sö 131, 250 och 272. Om detta namn se E. Wessén, *De nordiska folkstammarna i Beowulf* (1927), s. 46. 50—57 **hilguflr** (för **hilgulfr**) är säkerligen samma namn som Sö 178 **hikkulfr** och Sö 352 **aikkulfr**, d. v. s. *Hælgulfr*.

Inskriften är ristad över Morde av hans moder Tyrve och hans tre bröder. Då fadern ej nämnes, beror det sannolikt på att denne redan förut var död.

189. Åkerby, Toresunds sn, Selebo hd.

Pl. 91.

Litteratur: S. Lindqvist, Rapport till riksantikvarien, aug. 1921 (ATA).

Avbildningar: Fotografier av S. Lindqvist och av Brate (ATA).

Runstenen anträffades våren 1921 vid plöjning i Åkerby gårde, omkring 150 m. S om den runristade berghällen Sö 188, omkr. 30 m. N om landsvägen Strängnäs—Stallarholmen och ungefär lika långt Ö om utfartsvägen från Åkerby. Den låg djupt nedsjunkna i åkerlera och blev, innan ristningen iakttagits, söndersprängd i flera delar. Enligt Lindqvist, som kort efter det fyndet anmälts besökte platsen, vållades dess bättre inga större skador å ristningslinjerna av sprängningen; de stora skador som finnas härröra från gammal tid, innan stenen ännu störtat omkull och begravts i leran. Stenen sammanfogades och restes i närheten av fyndplatsen.

Fyrsidig pelare av granit, med ristning å två sidor. Höjd 2,35 m., bredd 0,70—0,50 m. Ytan är svårt skadad och inskriften därför mycket svårläst.

Inskrift:

A: - **onasi** · **resti** · **sta** : **at** : **ulef** · **skaka** · **fapur** · **si** · **akaba** · **biyk**

B: **is** · **leni** · **nu** · **byki** · **uhas** · **unipikr** · **a** · **uikir** · **uas** · **a** · - - - **ra** · - - - [omkr. 8 runor] **ratami**

A 3—6 **nasi** äro de första säkra runorna. 2 **o** är ej säkert; huruvida där framför funnits ännu en runa (**p** eller **b**?) är särdeles ovisst. 8 **e** har tydlig prick, men nedre delen är skadad. Även 19 **e** är säkert stungen runa. 38 **r** har en mycket egendomlig form, som icke liknar övriga **r**-runor i inskriften. Därtill har den blivit skadad genom stenens söndersprängning. Övre delen av 40—41 **iyk** bortslagen. Men bst av **u** är säker, likaså den 3 cm. långa pricken. Ungefär mitt på bst av **u** utgår ett bågbojtt streck uppåt slinglinjen, som synes vara ristat. — Oklart, var B börjar; ytan är här svårt skadad. Första säkra runa är 2 **s**. 4 **e** har tydlig prick; likaså 10 **y**. 15 **a** har bst endast på h. sidan. 17—22 **unipikr** är fullt tydligt. Efter 33 **a** är yttre delen av slingan avslagen och inskriften omöjlig att tyda. 48—53 **ratami** är tämligen tydligt, särskilt **t** och **m**.

Brate: A 39—41 **br · si ·**; B 1—2 [**pra**]piks, 15 **k**.

Det är icke blott det bristfälliga skick, vari inskriften blivit bevarad, som gör den svårtolkad. Den är också utförd av en klåpare, som icke har behärskat skrivkonsten ordentligt. Härpå tyda formerna **sta** för **stain** 'sten' och **si** för **sin** 'sin'. Endast delvis torde det därför vara möjligt att finna ut inskriftens mening.

A: *Onæisi reisti stein at Olæif skakka, faður sinn . . .*

»Onese reste stenen efter Olev den snede, sin fader . . .»

I B urskiljas orden *vas onidingr* »han var ingen niding»; jfr Ög 77, Sm 2, 5, 37. 9—12 **byki** skulle kunna vara pret. *byggji* 'bodde', men häremot talar det föregående **nu**. Det övriga är helt oklart.

Tolkningen av A 2—6 **onasi** som *Onæisi* är givetvis synnerligen oviss. Ett sådant personnamn torde ha varit ett ursprungligt tillnamn, en form av adjektivet isl. *úneiss* 'ansedd, ädel'. Från runinskrifterna är namnet för övrigt icke känt. Men i medeltida urkunder finnas ett par belägg av formen *Onas*. För tillnamnet 21—25 **skaka** bör man i första hand tänka på adj. *skakkr* 'sned' eller subst. *skagi*, m. 'spets, udde', båda väl belagda som tillnamn. Subst. *skeggi*, m. 'man' är *ian*-stam och borde sålunda i oblik form ha tecknats **skakia**.

190. Ytterenhörna kyrka, Selebo hd.

Pl. 92.

Litteratur: L 954(?), D 8vo 30. J. P. Tollstorp, Beskrifning om Södermanland, 2 (1838), s. 163; O. Hermelin, Selebo härads fornlemningar 2, s. 18; E. Brate, Svenska runristare (1926), s. 69.

Äldre avbildningar: Tollstorp a. a., pl. 8; D 8vo 30; Hermelin a. a., pl. 2; Brate (ATA).

»Runstenen ligger», säger Dybeck (1855), »sedan urminnes tid såsom tröskel till kyrkans södra vapenhus.» Den omtalas några år tidigare av Tollstorp och åsyftas möjligen i en anteckning av Peringskiöld om en runsten i Enhörna, som han dock tydligen ej sett. Liljegren känner den endast genom denna Peringskiölds anteckning. Som tröskelsten låg den till år 1865, då den på Södermanlands Fornminnesförenings bekostnad togs upp och restes mot kyrkoväggen. Där befann den sig vid Hermelins besök 1872. Senare har den flyttats till södra kyrkogårdsmuren, mot vars inre sida den nu står rest. Det övre vänstra hörnet är avslaget och sedan fastkittat vid stenen; även stora delar av foten, som finnas på äldre avbildningar, ha förkommit och därmed även något av ristningen nedtill.

Blekröd sandsten, av det slag som förekommer i lösa block flerstädes i nordöstra Södermanland (*Sveriges Geologiska undersökning. Bladet Södertälje, beskrivning*, s. 16 f.). Nuvarande höjd 1,94 m., bredd 2,06—1,23 m. Den ristade stenytan är tämligen ojämn, och den har tydligen icke blivit särskilt omsorgsfullt bearbetad före ristandet. Därtill kommer, att den genom långvarig nötning har blivit svårt skadad; delvis är ristningen alldeles utplånad. Särskilt gäller detta om huvudena, på mannen och på djuret.

Inskrift:

· anun - r · auk · suara - - r · auk · finuiþr · litu · raisa · stain · þinsa · iftir · usl · faþur · - - - auk · biurn · at
                   5   10   15   20   25   30   35   40   45   50   55   60   65   70

bruþur · sin · guþ hialbi a - - - haþs · þ - - þiurn · risti · runar
           75   80   85   90   95   100   105   110   115

Anundr ok Svaraldr ok Finnviðr letu reisa stein þensa æftir Öysl, faður [sinn], ok Biorn at broður sinn. Guð hialpi and hans. Þorbiorn risti runar.

»Anund och Svarald och Finnvid läto resa denna sten efter Ögisl, sin fader, och Björn efter sin broder. Gud hjälpe hans ande. Torbjörn ristade runorna.»

Till läsningen: 4 **n** och 6 **r** säkra, ehuru tämligen svagt synliga. Av 5 [**t**] finnes endast nedre delen av hst. Av 15 [**l**] är toppen borta med bst, på 16 [**t**] saknas h. bst. Mellan 13 **r** och 14 **a** har icke funnits någon runa; en naturlig valk i stenytan har vållat, att ristaren här lämnat ett större mellanrum än vanligt. 29, 43, 48, 80 **i** ostunget; däremot har 82 **g** en tydlig prick. 47—54 **iftir · usl**: alla runorna tydliga. Framför 52 **u** går en naturlig avsats tvärs över slingan, och ristaren har därför lämnat ett ovanligt stort mellanrum utan ristning. Efter 55—59 **faþur** har en avflagring tagit bort ett stycke av slingan med plats för tre runor, säkerligen **sin**. Av 91 **a** saknas blott övre delen av hst, av 92 [**n**] finnes blott nedre delen av hst, av 93 [**t**] intet. Av 96 **n** finnes h. bst och nedersta spetsen av hst. Namnet 98—105 **þ[ur]biurn** är, med undantag av de tre sista runorna, mycket skadat. Av 98 **þ** finnes blott övre delen, av 99 [**u**] blott ett par cm. av hst, av 100 [**r**] intet. Av 101 **b** synes tydligt hela hst och övre ringen av bst.

Tollstorp: **anunu, suar · al · ir, ust, 66—78 þaura · al, hiali, 98—115 ... uri · rista · runor.** Dybeck: **anunþr, suaraltr, usl, þiurn · at, hialbi · aþt · haþs · uþurn risti runar.** Hermelin: **anunþr, suaralþr, usl, biurn, aþt · hans · nu - biurn.** Brate: **anunþr, suaralþr usl, biurn, guþ, aþt · haþs · þ[ur]þurn.**

Namnet *Svaraldr* synes f. ö. icke vara känt från det nordiska namnmaterialet. *Finnviðr* är däremot tämligen vanligt; det förekommer åtminstone på en annan sörmländsk runsten, Sö 54, kanske också på Sö 319, dessutom i Östergötland (Ög 134) och i Småland (Sm 4) samt i ett flertal uppländska inskrifter. Under medeltiden är det »ganska vanligt» (Lundgren). I Norge är det mycket sällsynt, känt endast genom ett par belägg (Lind). *Finnviðr* är det enda personnamn på *Finn-*, som i Sverige varit vanligt. Därjämte finns i runinskrifterna ett *Finnvarðr* L 554 Framsåker, Odensala sn (Uppl.). Från medeltiden är ingen annan sammansättning med *Finn-* känd. På det västnordiska området finnas däremot flera: *Finnþiurn, -bogi, -geirr, -kell* m. fl. Om för-

leden *Finn-* i personnamn se H. Koht i *Maal og Minne* 1923, s. 161 f., O. von Friesen, *Röstenen* (1924), s. 86 f., dens. i *Meddelanden från Norra Smålands Fornminnesförening* 8 (1926), s. 5 f. Osammansatt *Finnr* Sö 139, *Finna* Sö 24. — *Anundr* är rikligt belagt även i Södermanland: Sö 149, 155, 237, 247, 256, 266, 299, 320 och 338 (möjligen också Sö 246, 248 och 269). — **usl** torde vara samma namn, som tecknas **aysl** L 345 Svartsjö (Uppl.) och **osl** L 1016 Saltängsbron (Västmanl.). Det är en utveckling av samnord. *Auðgisl* (isl. *Auðgisl*, *Auðils* Lind, fsv. *Ødhgisl*, *Odhisle* Lundgren-Brate).

Inom den utefter stenens ytterkanter löpande runslingan, vars ornamentala detaljer äro rätt klumpigt utförda, finnes ett fyrfotadjur med bågböjd hals, smal bål, uppåtböjd och i spiral upprullad svans och oproportionerligt stora fötter, med spiraler inlemmade i bålen. Huvudet, som är svårt nött, synes ha haft ungefär samma form som på runslingan; överläppen är dock långt utdragen som en snabel. Därframför står en man i toppformig huvudbonad och klockliknande, löst nedhängande, kort kjortel. I de båda framåtsträckta händerna håller han en trehornad yxa, med vilken han måttar åt djurets huvud; den halvmånformiga egglinjen är måhända ej fullt säker. Djuret lyfter ena framfoten till angrepp. Utan tvivel avser bilden att föreställa en krigare i strid med ett fantastiskt djur (ett lejon?).

191. Ytterselö kyrka, Selebo hd.

Pl. 195.

Litteratur: O. Hermelin, Selebo härads fornlemningar 1, s. 309, 403.

Avbildning: Hermelin a. a.

I porten till Ytterselö kyrka fanns enligt Hermelin fragment av en runsten. Avbildningen visar, att stycket legat som tröskelsten, delvis inkilat under dörrmuren. Fragmentet, som tydligen varit mycket nött, har sannolikt varit en del av en gravhäll. Utmed kanterna har funnits en inskrift, varav några få runor återstå: **n - ts - ui**. Mittpartiet har varit fyllt av bandornamentik.

Fragmentets storlek har enligt Hermelins uppgifter varit $1,20 \times 0,78$ m.

Fragmentet söktes förgäves 1929. Det omtalas icke i Brates anteckningar och reseberättelser och torde sålunda redan på 1890-talet ha varit förkommet.

192. Berg, Ytterselö sn, Selebo hd.

Pl. 93. Pl. 7: B 731 (och pl. 6: B 729, i bakgrunden).

Litteratur: B 731, L 939. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Mon. Sud.; R. Dybeck, Reseberättelse 1859 (ATA); O. Hermelin, Selebo härads fornlemningar 1, s. 292; E. Brate, Svenska runristare (1926), s. 55.

Äldre avbildningar: Ransakningarna (enkel teckning); P. Törnevall (hos Peringskiöld a. a. och B 731); Brate (ATA).

Runstenen står på byn Bergs ägor men rätt långt från gårdarna. Omkring 500 m. S om Åsa gravfält utgår från landsvägen åt Ö en mindre väg till Mervalla, Berg m. fl. gårdar. Invid denna väg är stenen rest, omkring 150 m. Ö om landsvägen. Här har legat torpet Enlund, som numera är nedbränt, och på andra sidan vägen ligger torpet Västerås. De båda runstenarna vid Berg Sö 192 och Sö 193 stå sålunda mitt emellan Mervalla-stenen (Sö 198) och Åsa-stenen (Sö 200), vid östra sidan av den ås, som i nord-sydlig riktning går över Selaön och vid Åsa når sin största mäktighet. I närheten har funnits ett stort gravfält, numera förstört genom grustäkt och odling. Hermelin omtalar »många resta stenar, uppställda dels i kretsar, dels i rader, samt 3de trekantiga

stensättningar»; och Dybeck säger (*Anteckningar* 1859, i ATA), att runstenarna »genom en stenrad stå i förbindelse med en väl lagd treudd». — Platsen är markerad å Geologiska kartbladet »Strengnäs».

I *Ransakningarna* omtalas de båda runstenarna vid Berg på följande sätt: »I Bärge Giärde Och Yttersellö Sockn är denne steenen opreest wijd wägen med slijk Rijtning och Ruuner; Sielfwe stenen är trekantig: Och wijsar den eene Kanten på een Triangel som är aff Gråasten lagd neder på jorden, ett halfft Steenkast der ifrån¹. . . . Noch finnes strax der ifrån een Steen med artigh Rijtningh, hwilcken är sönderfallen i 2 Stycker, så att man Rijtningen eij kan grijpa. Men inge Ruuner är ther på honom. Strax brede wijd thenne Steen synnes å radh åttskillige många högder och kullar med diupa daalar emillen. Thet berättas aff dess Naboor att när någor serla kommer drucken rijdandes förbij denne Steen och högder och råkar skrijka, så bliff^r han frestat och slagen, så att många der effter haffwa mått leega till sängs».

Granit. Höjd 1,67 m., bredd 0,96—0,76 m.

Inskrift:

inka lat · rasa · miarki · ibtir · stir - - - rn · buana · sin kupa · n · ak · ibtim · fara · sun sin · kupan · kup
           5   10   15   20   25   30   35   40   45   50   55   60   65

ulbi · aipar ha · arli
       70   75   80

Inga let ræisa mærki æftir Styr[bi]orn, boanda sinn goðan, ok æftir Fara, sun sinn goðan. Guð hialpi þæira . . .

»Inga lät resa minnesmärket efter Styrbjörn, sin gode make, och efter Fare, sin gode son. Gud hjälpe deras . . .»

Till läsningen: 2 n har fått ett mycket oregelbundet utseende med vinkelformig bst, tydligen beroende därpå, att ristaren först har inhugget v. bst med tanke på slingans hela bredd, inklusive den här utgående foten; nu liknar runan fullkomligt ett upp- och nedvänt t. 6 och 9 a med tydliga bst. 27—29 snarare **bia** (eller **bio**) än **biu**. Slutet, runorna 67—84, är fullt tydligt. Inga stungna runor förekomma.

Inskriften innehåller flera ristningsfel: **buana** för **buanta**, **ak** för **auk**, **ibtim** för **ibtir**, **ulbi** för **hialbi**, **kupa · n** för **kupan**; anmärkningsvärt är också **rasa** och **miarki**. 74—78 **aipar** synes vara en omställning av runorna i **þaira**. Måhända tyder allt detta på att ristaren varit en i fråga om runor mindre kunnig man, som utfört sitt arbete efter en förskrift. Slutet är till betydelsen oklart.

Fari är sannolikt kortform av ett sammansatt namn på *Far*:- *Farulfr* (Sö 148, 238, 291), *Farbiorn* (Sö 270), *Farmaðr* (Sö 229), *Farþægn* m. fl. Då fadern hette *Styrbiorn*, kan man kanske förmoda, att sonens fulla namn varit *Farbiorn*. *Fari* finnes i en västgötsk inskrift (L 1339, T 11; enl. H. Jungners läsning), möjligen också i en småländsk, Sm 31, ehuru felristat **faua**. Men f. ö. är det okänt, även i det svenska materialet från medeltiden. Jfr även *Nattfari* Sö 54, *Estfari* m. fl. — Kvinnonamnet *Inga*, kortform av *Ingiborg*, *Ingifriðr*, *Ingigærðr*, *Ingirun* m. fl., är rätt vanligt. I sörmländska inskrifter är det flera gånger belagt: Sö 60, 65, 205, 251. — Om *Styrbiorn* se nedan Sö 339.

Brate (*Svenska runristare*, s. 55, 38) förmodar i 81—84 **arli** »en obekant motsvarighet till 'själ'» och tolkar inskriftens slut: »Gud hjälpe alltid deras själ(?)». Han antager, ehuru med tvekan, att det är Balle, som utfört ristningen.

Stenen är prydd av ett fyrfotadjur och ett kors.

¹ Med »den eene Kanten» avses här den nedtill på h. sidan utskjutande delen av stenen. »Ett halfft Steenkast» från runstenen till höger har alltså funnits en triangelformig stensättning, enligt teckningen bestående av tre hörnstenar »wijd pass een aln öfwer jord» och däremellan »gråastelar lagde».

193. Berg, Ytterselö sn, Selebo hd.

Pl. 93. Pl. 7: B 729.

Litteratur: B 729, L 940. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, F 1 5: 3 och Mon. Sud.; O. Hermelin, Selebo härads fornlemningar 1, s. 309, 389; E. Brate, Svenska runristare (1926), s. 56.

Äldre avbildningar: Peringskiöld i F 1 5: 3 (och B 729); Hermelin a. a.; Brate (ATA).

Stenen, som saknar runinskrift och endast innehåller ornament, stod enligt Peringskiöld 36 steg från den andra runstenen på Bergs gårde (Sö 192). Den var redan sönderslagen i tre delar, vilket å Peringskiölds teckning anges med de prickade linjerna. Av dessa tre stycken finns numera endast ett i behåll, toppstycket. Det låg ännu sommaren 1934 invid vägen, ett par meter ifrån Sö 192, men flyttades då till Ytterselö kyrka, där det uppsattes invid väggen i vapenhuset. Det v. fotstycket har tydligen blivit ytterligare sönderslaget; en del därav fanns kvar ännu på Hermelins tid, och ett annat stycke säges vara inlagt i grunden till ett hus. Av dessa fragment har intet hittills kunnat återfinnas.

Granit. Det bevarade, ungefär triangelformiga fragmentets storlek: högra ytterkanten 1,20 m., vänstra ytterkanten 0,85 m., bredden 1 m.

Ristningen består av tvenne mot varandra ställda fyrfotadjur med höga, bågböjda halsar, långsträckt bål samt nacktofsar och svansar förgrenade till ett ornamentalt flätverk. Över djurens huvuden är ytan fylld av ett par slingrande ormkroppar.

Ornamentiken påminner mycket om en del ristningar i västra Uppland och i Västmanland, åtminstone delvis utförda av Livsten och Balle. Brate förmodar också, att Sö 193 är ett verk av Balle. Å andra sidan förefaller det ej osannolikt, att de båda stenarna vid Berg äro ristade av samme man, en ristare som efterbildar Balles ornamentala motiv men knappast han själv. Sö 192 visar alltför stor osäkerhet i runtecknens bruk för att man skulle med skäl kunna misstänka Balle, och den saknar i runornas former och bruk Balles typiska egendomligheter.

194. Brössike, Ytterselö sn, Selebo hd.

Pl. 94. Pl. 7: B 730.

Litteratur: B 730, L 937. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, F 1 5: 2 och Mon. Sud.; Joh. Ekström, Brev till E. M. Fant 1800 (i hs S 113, Uppsala Univ.-Bibl.); O. Hermelin, Selebo härads fornlemningar 1, s. 295, 310, 417.

Äldre avbildningar: Ransakningarna (enkel teckning); Peringskiöld i F 1 5: 2 (och B 730); Ekström a. a.; Hermelin a. a.; Brate (ATA).

Runstenen är, säges i *Ransakningarna*, »oprest i Brödsäcke i Ytter Sellö sockn, Vtan för deres Port. Finnes der hoos många Knuuler och Små högder och brede wijd Steenen en ring lagd mz sten». Även teckningen i F 1 5: 2 antyder, att stenen stått på ett gravfält. Ekström fann den 1796 »öster om Gården Brösicke ned åt Sjösidan». Nu är den rest, troligen ungefär på den ursprungliga platsen, i en hage straxt intill uthusen till Brössike. Platsen är markerad å Geologiska kartbladet »Ängsö».

Granit. Höjd 1,33 m., bredd 0,80—0,87 m. Ristningen är väl bevarad, delvis djupt huggen. Inskrift:

ekimunr · auk · þalfi · þir · ristu · stin · þina · at · þurktil · faður sin

5   10   15   20   25   30   35   40   45

Ingimundr ok Þialfi þeir ræistu stæin þenna at Þorkætil, faður sinn.

»Ingemund och Tjälve de reste denna sten efter Torkel, sin fader.»

1 e har tydlig prick; däremot äro 17, 20, 26, 29, 47 i säkert ostungna. 11 þ har ganska tydlig bst, och läsningen 11—15 þalfi är absolut säker. Övre bst i 14 f otydlig men fullt säker. — Ransakningarna: **ikimunr, þalfi**; Peringskiöld: **ikikunr, ielki**; Ekström: **ikmunr, ialfi, þurkil**; Hermelin: **ikimunr, ialki**; Brate: **ekimunr, ialki, þar**.

Egendomligt för inskriften är, att flera runor blivit överhoppade: **ekimun<t>r, þ<i>alfi, þurk<i>til**. Om **ekimunr** se *ATS* 10: 1, s. 19 not 9. Måhända sammanhänger härmed, att ristaren tecknar diftongen enkelt med blott i i **þir, ristur, stin**. Anmärkningsvärt är också r i stället för R i **þir**.

Inskriftens första namn är uppenbarligen *Ingimundr*, det andra *Þialfi*. Detta har hittills, på grund av felaktig läsning, uppfattats som en form av *Helgi* med brytning (*Hialgi*, Liljegren, Brate). Om denna form se E. Wessén i *Namn och Bygd* 13 (1925), s. 47 f. — *Ingimundr* förekommer i ännu en sörmländsk inskrift (Sö 10) och 8—10 uppländska; *Þialfi* i ytterligare två sörmländska inskrifter (Sö 12, 271), 9 uppländska, en östgötsk (Ög 111) och två småländska (L 1237 Vallsjö sn, L 1283 Helganäs, V. Eds sn, enl. läsning av fil. stud. B. Helmfrid).

Synnerligen karakteristisk är r-runans form. Den förekommer även på andra av Selaöns runristningar (bl. a. Sö 198, 207).

195. Brössike, Ytterselö sn, Selebo hd.

Pl. 94.

Litteratur: L 938. J. Ekström, Brev till E. M. Fant 1800 (i hs S 113, Uppsala Univ.-Bibl.); J. H. Schröder, S 114 (koncept), S 115 bl. 108 (renskrift), båda dessa hs i Uppsala Univ.-Bibl.; G. Stephens, ONRM 2 (1867—68), s. 739; O. Hermelin, Selebo härads fornlemningar 1, s. 295, 310, 419, 421; E. Brate och S. Bugge, Runverser (*ATS* 10: 1), s. 199 f.; E. Brate, Svenska runristare (1926), s. 126.

Äldre avbildningar: Ekström 1794, a. a.; Hermelin a. a.; Brate (ATA).

Ristningen befinner sig på den övre, snett sluttande sidan av ett större stenblock, invid vägen från Brössike till Eknäs och straxt S om gårdens källa. Platsen är, liksom för Sö 194, markerad å Geologiska kartbladet »Ängsö».

Granit. Ristningens längd 1,25 m., bredd 0,88 m. Den är tämligen grund, med smala, fint huggna linjer. Upptill på h. sidan är ett stycke av inskriften avslaget.

Inskriften omtalas första gången i ett brev till E. M. Fant från prosten Johan Ekström i Turinge den ¹⁷/₂ 1800. Brevet innehåller teckningar av 8 runinskrifter från Ytterselö (Sö 194, 195, 196, 197, 198, 200, 202 och 203), därav 4 dittills okända (Sö 195, 197, 202 och 203). Ekströms teckningar ligga tydligen till grund för Schröders anteckningar (i hs S 114 och S 115). Från Schröder har i sin tur Liljegren fått sina uppgifter om inskrifterna. I ett brev till Fant ⁸/₁₀ 1799 omtalar M. Boman i Södertälje, att pastor Ekström i Turinge för honom omtalat »hwad försiktighet han måste bruka, at med goda ord och mutor förmå böndren att följa sig och wisa up dessa stenar; dels emedan de fruktade, at de från Landshöfdingen skulle få ny befallning at kosta dagswerken och beswär på dessa stenar, för intet, såsom förr händt, och hwarföre de burit somliga i sjön, andre öfwerhögdt; dels emedan de tro, at Thor eller någon Bergs-rå har makt med allt hwad som är ifrån hedendomen: — at det således fordras Präst-lämpor för at få anwising på alla sådana stenar; men at kronbetjeningens åtgärd aldrig dugat i den vägen».

Ekströms teckning av Sö 195 är synnerligen värdefull, därför att inskriften då ännu icke var defekt.

Inskriften är följande (med det inom [ ] supplerat efter Ekström):

hulmstein · raisti : stin : eftir : stainulf : fapurs × fapur : sen : bohnta [kū - an by - i - ru -] aiki :: kuþ :
           5   10   15   20   25   30   35   40   45   50   55   60   65   70
bergi : sel : hans betr : þen : han : afr : til : art : halburin : || hiuk : a : runar :
           75   80   85   90   95   100   105   110   115   120

Holmsteinn ræisti stein eftir Steinulf, faðurs faður senn, boanda [goðan, bygg] brus|aiki. Guð biargi sel hans bætr þæn hann [h]afR til [g]ært. Hallbiorn hiogg a runar.

»Holmsten reste stenen efter Stenulv, sin farfader, en god bonde, som bodde i Brössike. Gud bærge hans sjæl bättre än han har gjort därtill (d. v. s. än han har förtjänat). Hallbjörn högg runorna på (stenen).»

Till läsningen: 7 **e** har tydlig prick; likaså 20, 45, 74, 79, 86, 90 **e** och 76 **g**. Däremot är 18 **i** icke stunget, ej heller 70 **k**. 10 och 75 **r** ha ett egendomligt utseende, en kombination av **u** och **r**; först har tydligen huggits **u**, men detta har sedan med ett par streck ändrats till **r** (jfr ovan s. 154). En liknande egendomlighet har 47 **b**: bakom bst till **b** går en bågböjd linje från övre till nedre slinglinjen. 49 **h** är fullt tydligt; möjligen ett felhugget **n**, rättat till **a**.¹ I 51 **t** är h. bistaven borta. Även 52 **a** är skadat men dock säkert; bevarat är nedre delen av hst och v. bst. — Av 66 **a** är endast nedre delen av hst kvar, intet av bst. 85 **b** är skadat, men nedre delen är tydlig och runan sålunda säker. 95—97 **afR** är svagt synligt. 95 **a** är dock tämligen säkert; av 96 **f** skymta bst svagt, men av 97 **R** kunna bst ej spåras. Möjligen har mellan 96 **f** och 97 **R** funnits ett **i**. Framför 101 **a** har icke funnits någon runa. — Ekström: 5—9 **stein**, 10—15 **yais : ti**, 16—19 **stin** (Schröder och Liljegren **stain**), 44—46 **sen**, 47—52 **bonnta**. 53—57 **aytan**; **t** är säkerligen felläst för **p** (Schröder rättar till **kutan**). 58—69 **byriþruaiki**; 60 **r** är säkerligen felläst för **k**; av 62 **b** finnes endast övre delen (Liljegren ändrar, felaktigt, till **p**); 65 **a** har bst endast t. v., torde vara felläst för **s** (så antager även Schröder). Att inskriften varit 53—69 **kupan : byki brusaiki** torde sålunda vara höjt över allt tvivel. 73—100 **biufi : set : þa . . . si : r : þen : hañ : s . til** (Schröder och Liljegren rätta till **sel**); 107—111 **burnn**. — Hermelin: 47—52 **boenta**, 73—100 **bilfi : sel : hans be - r : þen : han : h - - : til**, 107—111 **burnn**. — Brate: 16—19 **sten**, 44—46 **sen**, 47—52 **bohnta**, 73—100 **bergi : sel : hans betr : þen : han afR : til**, 107—111 **burin**.

Runföljden 58—59 har väsentligen riktigt uppfattats redan av Schröder: »bur i Brusike». Bugge, som ej haft tillgång till Ekströms teckning, ger en äventyrlig tolkning: »brødr va æigi, sine Brødre fældede han ikke». Däremot har han riktigt tolkat det följande: »Gud bjærge hans Sjæl bedre end han har gjort til».

För satsen **byki brusaiki** »(som) bodde i Brössike» se Sö 208 **buki : i frayslutum** »(som) bodde i Fröslunda». För gårdnamnet Brössike [*brus³ike²*] känner jag tyvärr inga medeltida belägg. I 1500-talets jordeböcker skrives det på följande sätt: *Brodzeke* 1549 (med annat bläck rättat till -ö-), *Brödzeke* 1550, *Brottzöke* 1551, *Brodzeke* 1552, *Brödsikie*, *Brödzeke* 1592. Senare leden i namnet är givetvis *-eke* 'ekskog'. Granngården heter *Eknäs*. Och längre söderut på ön ligger *Onsicke* [*on³sike²*] (*Odhinsheke* 1331), som också är sammansatt med *-eke*. Om ortnamn på *-eke* se *Namn och Bygd* 1, s. 140 f., 11, s. 36, 17, s. 29. Ett *Brytheke* i Östergötland omnämnes i ett diplom från slutet av 1200-talet (SD 2, s. 187).

En uddljudande konsonant har lämnats obetecknad i 95—97 **afR** och 101—103 **art**. För utelämnande av **k** jfr Sö 163 **uli** för *gulli*.

I slutorden *Hallbiorn hiogg a runar* brukas *a* adverbialt: 'härpå', d. v. s. på stenen.

Holmsteinn är ett vanligt namn i Sverige under vikingatiden och senare; se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 105. — *SteinulfR* är däremot sparsamt belagt, i tre sörmländska inskrifter (Sö 195, 205, 211) och en uppländsk (L 344 Kvarsta, Hillesjö sn). En tillfällighet kan det väl knappast vara, att alla de tre sörmländska beläggen äro från Selaön. Genom medeltida urkunder äro endast några få personer i Sverige kända med detta namn. På Island är det däremot mycket brukligt allt ifrån äldsta tider och i Norge ganska vanligt fr. o. m. 1300-talet (Lind). — *Hallbiorn* är f. ö. okänt i runinskrifterna, och Lundgren känner det endast från ett par gottländska ortnamn. I Norge och på Island är det ganska vanligt.

¹ Andra exempel på **h** i stället för **a**, se E. Brate och S. Bugge, *Runverser*, s. 81 med not 2.